

Міністерство освіти і науки України  
Національний університет «Києво-Могилянська академія»  
Факультет економічних наук  
Кафедра фінансів

## **Кваліфікаційна робота**

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК  
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,  
спеціальність 072  
«Фінанси, банківська справа та  
страхування»

Легка Карина Олегівна

Керівник: Буй Т.Г.  
кандидат економічних наук, доцент

Рецензент \_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена  
з оцінкою « \_\_\_\_\_ »

Секретар ЕК \_\_\_\_\_ Донкоглова Н.А.  
« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2020 р.

Київ 2020

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	3
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ</b> .....	6
1.1. Сутність податкової політики, її функції та принципи .....	6
1.2. Особливості еволюції податкової політики України .....	15
1.3. Оподаткування підприємницького сектору економіки.....	22
Висновки до 1 розділу .....	27
<b>РОЗДІЛ 2. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПІДПРИЄМНИЦТВО</b> .....	29
2.1. Аналіз основних показників ефективності податкової політики .....	29
2.2. Моделювання впливу податкової політики на розвиток підприємств .....	41
2.3. Моделювання впливу податкової політики на рішення щодо створення суб'єкта господарювання .....	48
Висновки до 2 розділу .....	56
<b>РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ</b> .....	58
3.1. Іноземний досвід стимулювання підприємницького сектору за допомогою ефективною податковою політики .....	58
3.2. Рекомендації щодо збільшення ефективності податкової політики в Україні.....	65
Висновки до 3 розділу .....	68
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	69
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b> .....	72

## ВСТУП

Податкова політика держави здійснює значний вплив на всі аспекти економіки і на поведінку економічних агентів: фізичних осіб, суб'єктів господарювання, держави. Під впливом податкових реформ змінюються рішення платників податків та розподіл державних витрат, що, у свою чергу, чинить вплив на добробут населення.

Можливість розвитку суб'єктів господарювання в багатьох випадках залежить від наявності фінансових ресурсів, за допомогою яких стає можливим їх розвиток. Одним з найважливіших факторів, що визначають привабливість бізнес-середовища, є податкова політика. Податки є одним з основних важелів впливу на розвиток підприємницького сектору країни. Вплив податків на обсяг інвестицій та розвиток підприємницької діяльності є одним з центральних питань як державних фінансів, так і розвитку країн. Цей вплив має значення не тільки для оцінки та розробки податкової політики, але й для визначення факторів впливу на економічне зростання.

Саме за рахунок податкової політики та спеціальних режимів оподаткування держава може впливати на розвиток підприємництва та збільшення його внеску у розбудову економіки країни. Тобто ефективність податкової політики прямо впливає на соціально-економічний розвиток держави.

**Актуальність** даної роботи зумовлюється тим, що розвиток підприємницького сектору та економіки країни в цілому неможливий без ефективної податкової політики, адже саме податкова політика може мати як стимулюючий ефект на розвиток реального сектору економіки, так і стримуючий, що визначило необхідність дослідження особливостей, проблем та перспектив вдосконалення податкової політики України.

**Мета:** дослідження особливостей та інструментів податкової політики в Україні, чинників впливу на діяльність підприємницького сектору економіки та надання рекомендації щодо її вдосконалення.

Відповідно до мети були поставлені наступні **завдання:**

- провести відбір і систематизацію джерельного та статистичного матеріалу;
- визначити основні підходи до визначення поняття «податкова політика», її функції та принципи;
- дослідити особливості еволюції податкової політики України та особливості оподаткування підприємницького сектору;
- дослідити ефективність податкової політики України;
- провести порівняльний аналіз податкової політики України з іншими країнами;
- визначити податкові чинники, які впливають на розвиток підприємницького сектору країни;
- розробити рекомендації для вдосконалення податкової політики України;
- підбити підсумки дослідження.

**Об'єктом** дослідження є податкова політика України та інших країн світу.

**Предметом** дослідження є вплив податкової політики на розвиток підприємницької діяльності.

Хронологічні рамки дослідження – від 2007 року до наших днів.

Для досягнення мети наукової роботи та вирішення поставлених теоретичних задач було використано такі методи пізнання, як аналіз, синтез, індукція, дедукція та конкретизація. У ході аналізу застосовувалися методи порівняння, групування, методи статистичного аналізу, узагальнення та графічного зображення даних.

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, постанови та статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України,

Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, Пенсійного фонду України, статистичні дані Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, результати наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених з питань впливу податкової політики на розвиток економіки та підприємницького сектору, ресурси мережі Інтернет.

Мета та завдання дослідження визначили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі розглядається поняття податкової політики, її основні типи, моделі та підходи до визначення, фактори впливу податкової політики на розвиток підприємницької діяльності, особливості податкової політики України.

Другий розділ присвячений дослідженню ефективності податкової політики України, оцінка впливу податкових пільг на підприємницький сектор економіки та їх доцільності. Автором розроблено економіко-математичні моделі впливу податкової політики на діяльність та розвиток підприємницького сектору.

У третьому розділі здійснено порівняльний аналіз існуючої податкової політики України з іноземним досвідом стимулювання підприємницької діяльності за допомогою податкових важелів та розроблено рекомендації щодо її вдосконалення.

# РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

### 1.1. Сутність податкової політики, її функції та принципи

Податкова політика є важливою частиною фінансової політики держави. Ефективна податкова політика може стати одним з основних факторів впливу на економічне зростання країни та забезпечити якісний рівень життя для населення.

Наразі у науковій літературі відсутнє єдине визначення податкової політики, яке може повністю розкрити суть даного поняття. Вітчизняні та зарубіжні вчені трактують поняття податкової політики по-різному.

А.І. Крисоватий, В.М. Мельник та Т.В. Кошук виділяють вузький та широкий підхід до визначення поняття «податкова політика». При вузькому підході вчені розглядають податкову політику, «як систему заходів, які здійснює держава у сфері податків і податкових платежів (зборів)». Широкий підхід характеризує податкову політику не обмежуючись виключно сферою податків, а й розглядаючи їх регулюючу функцію. [1, с. 37]

Ю.Б. Іванов та І.А. Майбуров [2] виділяють 3 основні підходи до визначення поняття «податкова політика». Як і А.І. Крисоватий, вчені виділяють вузькоспрямований підхід, а широкий – поділяють на функціонально-цільовий та стратегічно-орієнтований. (рис.1.1)

Перший підхід – вузький, характеризує податкову політику, як систему заходів виключно у сфері податків. Згідно з таким підходом поняття тлумачила А.Г. Грязнова: «податкова політика – система заходів, що проводяться державою в області податків, складова частина фіскальної політики» [4, с. 605]. Схожої думки притримувалася Г.Ю. Ісаншина, яка визначала податкову політику, як «систему дій, які проводяться державою у галузі податків та оподаткування». [5, с. 6]

Другий підхід – функціонально-цільовий, є більш широким за перший. У ньому розкриваються не лише фіскальні функції податків, а й їх економічна сутність. Важливою відмінністю є визначення цілей проведення податкової політики. А.М. Соколовська вважає, що податкова політика «полягає у встановленні і зміні елементів податкової системи (різновидів податків, ставок, структури податкової системи, суб'єктів, об'єктів оподаткування, податкової бази, пільг тощо) для забезпечення надходжень до бюджету, достатніх для виконання державою покладених на неї функцій і стимулювання економічного зростання». [6, с. 35]

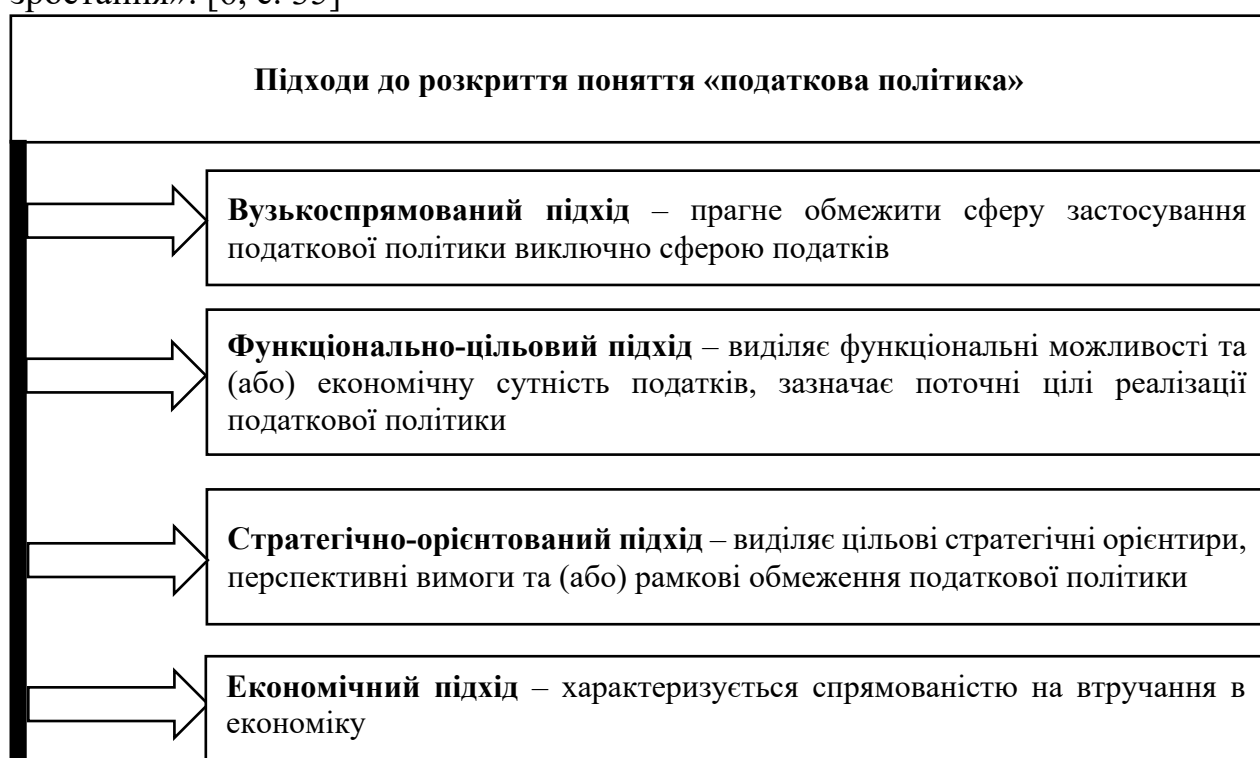


Рис. 1.1. Підходи до розкриття поняття «податкова політика»

Джерело: складено автором на основі [2; 3].

Третій підхід – стратегічно-орієнтований, за якого податкова політика орієнтується на стратегічні орієнтири, рамкові обмеження та перспективні вимоги, а також розглядається як частина економічної, а іноді і соціально-економічної політики держави. Т.І. Єфименко визначає податкову політику, як «діяльність держави в сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків та податкових платежів до централізованих фондів грошових ресурсів держави» [7, с. 427]. І.А. Майбуров дає наступне

тлумачення: «податкова політика – складова соціально-економічної політики держави, орієнтована на формування такої податкової системи, яка стимулюватиме накопичення та раціональне використання національного багатства країни, сприятиме гармонізації інтересів економіки та суспільства і тим самим забезпечуватиме його соціально-економічний прогрес». [8, с. 243]

О.В. Курносів також додає четвертий підхід – економічний, який характеризується своєю спрямованістю на втручання в економіку.[3]

Податкова політика реалізується за допомогою певних засобів, які називаються механізмом податкової політики. А.І. Крисоватий виділяє такі методи податкової політики: підвищення або пониження податкового навантаження платників податку, заміна способів і форм оподаткування іншими, введення або скасування податків, збільшення або зменшення сфери впливу конкретних податків, запровадження або скасування податкових преференцій, введення диференційної системи податкових ставок. Для забезпечення виконання методів податкової політики існують певні інструменти, а саме: податкові ставки, податкові преференції та пільги, податкові стимули та санкції, податкова база, об'єкти та суб'єкти оподаткування. [9, с. 37]

При формуванні державної податкової політики необхідно розрізняти її основні типи та моделі, а також цілі, які вони мають на меті досягти. Проте при визначенні типів та моделей податкової політики вчені досі не дійшли єдиної думки. До того ж дані поняття часто ототожнюються. Зокрема, Т.І. Єфименко визначає три типи податкової політики: політика із максимальним збільшенням податкового тягара, з низьким рівнем податкового тягара (максимально враховує інтереси платників податків) та політику з достатньо високим рівнем оподаткування (певний компроміс між двома раніше зазначеними типами) [7, с. 427]. Натомість В.Г. Пансков та В.Г. Князев тлумачать політики максимальних та мінімальних податків як одну з форм податкової політики, та загалом виділяють три її форми: політику розумних податків (характеризується збалансованістю податкового навантаження), політику максимальних податків (максимальне збільшення податкового навантаження) та політику економічного



розвитку або мінімальних податків (зменшення податкового навантаження) [10, с. 22-23]. О.В. Курносов також виділяє адаптивну політику (податкове навантаження змінюється залежно від соціально-економічних умов). [3]

Ю.Б. Іванов та І.А. Майбуров визначають три моделі податкової політики, кожна з яких формується типами податкової політики. (рис. 1.2.) [2]



Рис. 1.2. Відповідність типів і моделей податкової політики

Джерело: [2]

В межах моделі політики максимальних податків можлива реалізація фіскального та фіскально-перерозподільного типів. Фіскальний тип характеризується максимальним податковим навантаженням і високим рівнем державних інвестицій, які формуються за рахунок усупільнення значної частини коштів платників податків. Фіскальний тип також характеризується невисоким рівнем соціальних витрат. Суть фіскально-перерозподільного типу також полягає у встановленні високого податкового навантаження та, при цьому

поєднанням високого рівня державних інвестицій з високим рівнем соціальних видатків, що має на меті соціальне вирівнювання між різними верствами населення. [11]

Другу модель – політику мінімальних податків також формують два типи податкової політики: регулюючий та фіскально-конкуруючий. Регулюючий тип полягає у стимулюванні економічного розвитку за рахунок послаблення податкового навантаження. За фіскального-конкуруючого типу здійснюється стимулювання економічних агентів нерезидентів до залучення під власну фіскальну юрисдикцію шляхом створення привабливіших преференційних податкових режимів зі значно нижчим податковим та адміністративним навантаженням у порівнянні з іншими юрисдикціями. Тобто такий тип передбачає міжнародну конкуренцію фіскальних юрисдикцій за економічних суб'єктів. [11]

Третя модель – політика розумних податків, реалізує фіскально-регулюючий тип податкової політики. Даний тип є певним компромісом між вище зазначеними типами податкової політики. Він уособлює виконання усіх цілей інших чотирьох типів. [2]

При впровадженні податкової політики необхідно звертати увагу на принципи, на яких вона ґрунтується. Вчені О.В. Олійник та І.В. Філон виділяють три основні принципи податкової політики: фіскальну та економічну справедливість, під якими вони вбачають досягнення достатнього рівня доходів, мінімізацію видатків, забезпечення еластичності податкової системи та рівномірного розподілу податків між адміністративно-територіальними одиницями, а також соціальну справедливість, що полягає у встановленні платниками податку усіх членів суспільства, які отримують дохід [12, с. 32]. Проте дані принципи є досить схожими із загальними принципами оподаткування, а податкова політика є більш широкою категорією.

Зарубіжні та вітчизняні вчені виділяють принципи податкової політики, серед яких доцільно виділити 8 основних. (рис. 1.3.)

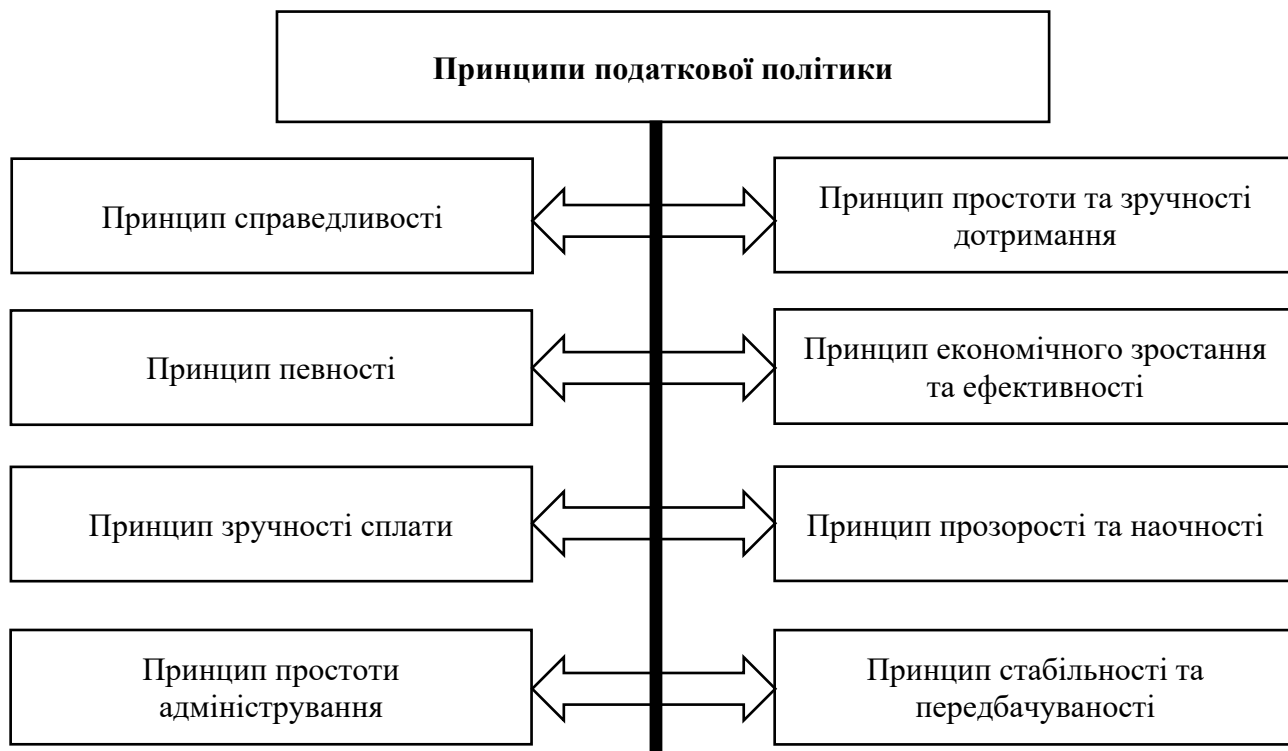


Рис. 1.3. Принципи формування податкової політики

Джерело: складено автором на основі [2; 13; 14]

Перший принцип, визначений Адамом Сміттом, – це принцип справедливості. Відповідно до цього принципу, податковий тягар має бути справедливо розподілений між платниками податків. Принцип справедливості означає, що «платники податків з однаковим рівнем доходу мають сплачувати однакову суму податків (горизонтальна рівність), а платники податків з вищою платоспроможністю мають платити більше, ніж особи з меншою платоспроможністю (вертикальна рівність)». [13, с. 887-890]

Другий принцип – певність (визначеність). Ю.Б. Іванов та І.А. Майбуров тлумачать його наступним чином: податкова політика «повинна бути визначена програмним документом стратегічного (концептуального) характеру та регулярними змістовними документами тактичного характеру, що мають нормативно-правовий характер та обов'язкову силу для органів виконавчої влади». [2]

Третім принципом є принцип зручності сплати. Він означає, що податок повинен бути сплачений у час або таким чином, який, найімовірніше, буде зручним для платника податків.

Четвертий принцип – простоти адміністрування. Полягає в тому, що витрати на стягнення податку повинні бути зведені до мінімуму як для уряду, так і для платників податків.[14]

Наступний принцип – простота та зручність дотримання. Відповідно до цього принципу, податкове законодавство повинне бути простим, щоб платники податків могли зрозуміти з чого стягується податок та як виконати податкові зобов'язання. [14]

Шостий принцип – принцип економічного зростання та ефективності. Відповідно до цього принципу, податкова система не повинна перешкоджати розвитку діяльності. Податкова система не повинна надавати перевагу одній галузі за рахунок інших. [16]

Принцип прозорості та наочності (також називають принципом гласності) полягає в тому, що «податкова політика повинна бути відкритою для широкого використання та обговорення. Держава зобов'язана інформувати платників податків про зміни, що готуються, щоб останні могли адаптувати свою діяльність до нових податкових умов». [16]

Останній принцип – принцип стабільності та передбачуваності полягає в тому, що податкова система повинна давати змогу уряду визначити, скільки податкових надходжень буде зібрано, а платникам податків – спланувати власний бюджет. [17]

Окрім принципів при розробці податкової політики необхідно звертати увагу на функції податків, серед яких Я.В. Литвиненко виділяє фіскальну, розподільчу та соціальну. Головною функцією вчений вважає фіскальну, яка полягає у наповненні дохідної частини бюджету держави. Розподільча функція передбачає перерозподіл національного доходу між різними соціальними верствами і групами населення. Соціальна функція «полягає в тому, що повинна змінюватись структура сплати податкових та інших обов'язкових платежів, особливо між тією частиною, яка йде до державного бюджету, та тією, що залишається в місцевому». [18, с. 4-6]

Основні фактори, за допомогою яких зміни в податковій політиці впливають на розвиток підприємницької діяльності можна умовно поділити на 3 групи: адміністративні, з управління податковим навантаженням та зі зміни нормативних положень та правил оподаткування.

До адміністративних важелів впливу можна віднести наступні: скорочення часу виконання податкових зобов'язань платниками податків, забезпечення вільного обміну інформацією між суб'єктами податкового процесу, мінімізація фізичного контакту платників податків із представниками податкових органів, впровадження електронного документообігу між суб'єктами податкової діяльності, розширення інфраструктури податкових органів по території країни та виконання роз'яснювальної діяльності щодо податкового законодавства. З покращенням кожного із зазначених факторів полегшується процес адміністрування податків як для податкових органів, так і для платників податків, що стимулює дотримання виконання податкових зобов'язань, розвиток господарської діяльності та стимулює створення нових суб'єктів господарювання. [19]

Управління податковим навантаженням здійснюється за рахунок підвищення або зниження ставок податків, об'єднання груп податків та встановлення єдиної податкової ставки, диференціації податкових ставок залежно від рівня доходів або прибутку платників податків, усунення або заміни певних видів податків, часткового або повного звільнення від сплати податків певних галузей тощо. Наприклад, зі збільшенням ставок податку зменшуються стимули до створення підприємств, спостерігається негативний ефект на обсяг інвестицій створюються стимули для пошуку схем щодо ухилення від оподаткування та зростання тіньового сектору економіки. Створення єдиної ставки має позитивний вплив на створення нових суб'єктів господарювання, адже це не лише мінімізує податкове навантаження та значно спрощує процес підготовки звітності та сплати податків.

До групи заходів зі зміни нормативних положень та правил оподаткування можна віднести усунення винятків та можливостей для ухилення від сплати

податків суб'єктами господарювання, узгодження або об'єднання функцій органів податкових та митних служб, уніфікація податкових норм для різних підприємств, підвищення акцизних зборів з алкогольних та тютюнових виробів, а також екологічного податку, розширення міжнародної співпраці для запобігання подвійного оподаткування та гармонізації податкового законодавства зі світовою практикою. Використання даної групи факторів має на меті підвищення контролю за платниками податків.[19]

Іноземні вчені вважають податкову політику держави вагомим фактором впливу на розвиток економіки країни, адже суми податків, які мають сплачуватися бізнесом, мають велике значення для інвестування та розвитку підприємств. Дослідження показали, що при високих значеннях податкового навантаження на підприємницький сектор, бізнес стає більш схильним до переходу у тіньовий сектор економіки. [20] Також, наприклад, К. та Д. Ромер показали, що підвищення ставки корпоративного податку на 1%, зменшує обсяг виробництва протягом наступних трьох років майже на 3%. [21] Проте не лише ставки податку на прибуток впливають на діяльність підприємств, а й інші податки, які мають сплачуватися бізнесом, адже вони збільшують загальне податкове навантаження та ускладнюють дотримання сплати податків.

Підтримання ставок податків на розумному рівні може сприяти розвитку приватного сектору та формалізації бізнесу. Найменші ставки податку особливо важливі для малих та середніх підприємств, які сприяють економічному зростанню та підвищенню рівня зайнятості, проте суттєво не впливають на обсяг податкових надходжень. З іншого боку, накладення високих податкових витрат на підприємства такого розміру може не призвести до збільшення обсягу податкових надходжень, проте може призвести до переходу бізнесу в тіньовий сектор або, що ще гірше, припинення діяльності. [22]

Окрім використання механізму зміни ставок податків, ефективна податкова адміністрація може допомогти заохотити підприємства до офіційної реєстрації, тим самим розширивши податкову базу та збільшивши обсяги податкових надходжень. [23]

Дотримання податкового законодавства також є важливим для того, щоб система працювала для всіх та підтримувала програми та послуги, що покращують життя. Одним із способів заохочення дотримання правил є встановлення цих правил максимально чіткими та простими. Надмірно складні податкові системи пов'язані з більшим рівнем ухиленням від сплати податків. Високі витрати на дотримання сплати податків пов'язані з більшими розмірами тіньових секторів, вищим рівнем корупції та меншими обсягами інвестицій. Економіки з простими, добре розробленими податковими системами здатні підвищити активність бізнесу та, зрештою, стимулювати інвестиції та зайнятість. [20]

Отже, податкова політика є системою правових, економічних та організаційно-контрольних заходів органів державної влади щодо встановлення і стягнення податків і зборів, що має на меті забезпечення виконання державою своїх функцій, стимулювання соціально-економічного розвитку, надання суспільних послуг населенню тощо. Для забезпечення ефективності податкової політики, вона має базуватися на ряді принципів, серед яких: принципи справедливості, певності, зручності сплати, простоти адміністрування, простоти та зручності дотримання, економічного зростання та ефективності, прозорості та наочності, стабільності та передбачуваності. За допомогою таких важелів, як адміністративні, із управління податковим навантаженням та управління нормативними положеннями та правилами оподаткування держава може впливати на розвиток підприємницької діяльності.

## **1.2. Особливості еволюції податкової політики України**

Для подальшої оцінки ефективності податкової політики України необхідно визначити особливості її формування та розвитку. Історія формування податкової політики України бере свій початок з 1990 року, разом із початком формування незалежної держави. Враховуючи той факт, що Україна довгий час перебувала у складі Радянського союзу, це суттєво вплинуло на формування

податкової системи та податкової політики, адже в Україні не було власної традиції оподаткування, що призвело до запозичення законодавчої бази в значній степені.

Становлення та еволюція податкової політики тісно пов'язані зі становленням податкової системи України. О.М. Воронкова виділяє наступні етапи формування податкової системи [24]:

1. Перший етап (1990-1995) – характеризується початком становлення податкової системи незалежної України та схожістю податкової політики до політики СРСР. Оскільки в СРСР основною частиною надходжень до бюджету були неподаткові платежі, то не було достатнього досвіду у справлянні основних видів податків, які використовувалися у більш розвинених країнах. Натомість «податковий характер мали лише окремі форми обов'язкових платежів до бюджету держави – зокрема, платежі підприємств і організацій недержавної форми власності та громадян, прибутковий податок з колгоспів, платежі з прибутку міжгосподарських організацій, прибутковий податок з кооперативних та громадських організацій, державні податки з населення (прибутковий податок, податок на холостяків, одиноких та малосімейних громадян, сільськогосподарський податок), місцеві податки ( з власників будівель, земельний податок тощо» [25]

Оскільки у зазначений період відбувався перехід до ринкової економіки і розширювалася господарська самостійність суб'єктів господарювання, то необхідним було формування нової законодавчої бази, яка б реагувала на виклики того часу. Тому, 21 лютого 1992 року було ухвалено Закон України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій», яким запроваджувався механізм стягнення податку на прибуток та податку на додану вартість.

Даний період також характеризувався швидкою та необґрунтованою зміною ставок податків (наприклад, граничні ставки особистого прибуткового податку змінювалися від 90% до 40%) і навіть їх видів (у 1991 році справлявся податок на прибуток зі ставкою 35%, у 1992 році – податок з валового доходу за



ставкою 18%, у 1993 році – спочатку з податку на прибуток – 30%, а з другого кварталу – з доходу – 18%, у 1994 році – з доходу за ставкою 22%, і вже у 1995 році відбувся остаточний перехід до справляння податку на прибуток підприємств). [25]

Суб'єктом податкового менеджменту в цей період виступала Державна податкова служба України, завданнями якої були ведення податкового контролю та повний облік усіх платників податків та обов'язкових платежів. Діяльність Державної податкової служби закріплювалася рядом прийнятих законодавчих документів, таких як декрети Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року та 11 січня 1993 року, Постановою Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення діяльності Державної податкової служби України та зміцнення її матеріально-технічної бази» від 24 липня 1993 року тощо. [26]

Загалом, перший етап характеризується неефективністю податкової політики та нестабільністю податкового законодавства. Модель податкової політики, яка діяла протягом першого етапу – політика максимальних податків, адже ставки, наприклад, податку на прибуток підприємств досягали значення у 90%, що є необґрунтовано високим показником та стримувало розвиток підприємницької діяльності, тим самим стимулюючи зростання тіньової економіки в країні.

2. Другий етап (1996-2002) – характеризується реформуванням податкової політики та Державної податкової служби України, а також системи податків. Зокрема, 31 липня 1996 року було видано Указ Президента України «Про заходи щодо реформування податкової політики» [27]

В.Т. Білоус зазначає, що прийняття даного закону було спричинене значним зростанням кількості підприємств, залученням в економіку іноземних інвестицій та створенням суб'єктів господарювання іноземних держав, що вимагало перехід до світових норм в сфері оподаткування, а також концентрацією оподатковуваних оборотів у фізичних осіб [28, с. 15]. Для вирішення зазначених проблем також було прийнято нову редакцію Закону України «Про систему оподаткування», головна мета якого полягала у

встановлення регулюючої спрямованості системи оподаткування на зміну фіскальній, що передбачало стимулювання підприємницько-виробничої діяльності й інвестиційної активності. Проте таке стимулювання мало відбуватися за рахунок встановлення пільг щодо оподаткування доходу, спрямованого на розвиток виробництва, що не стало ефективним засобом стимулювання через суперечність між законодавчими актами. [29, с. 168]

Що ж стосується політики у встановленні податкових ставок, то у цей період відбулися певні зміни: нарахування на фонд заробітної плати скорочувалися три рази: з 51% до 47,5%, згодом – до 42,5%, а з 1999 року – до 37,5%. З 1999 року також було скасовано збір до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Зменшувалися і збори на обов'язкове державне пенсійне страхування, на обов'язкове соціальне страхування та на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття. [24] Було зменшено ставки податку на додану вартість з 28% до 20%, а у 1997 р. щодо окремих товарів запроваджена нульова ставка, податок на прибуток встановлено на рівні 30%. У 1998 році було прийнято Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 03.07.1998 № 727/98, згідно з яким вводилася спрощена система оподаткування для малого бізнесу, що мало стимулювати підприємницьку діяльність. [30]

Реформування Державної податкової служби у цей період полягало у її формуванні як самостійного центрального органу виконавчої влади, посиленням контролю за справлянням податків шляхом утворення Державної податкової адміністрації України та місцевих держаних податкових адміністрацій відповідно до Указу Президента України «Про утворення Державної податкової адміністрації України та місцевих держаних податкових адміністрацій» від 22 серпня 1996 року [31], а також формуванням податкової міліції. У цей період також було прийнято ряд законодавчих документів щодо зменшення податкових заборгованостей.

Другий етап формування податкової політики України характеризується спрямованістю до політики розумних податків, проте повністю досягти її цілей не вдалося. Незважаючи на поступове зменшення ставок податків, загальне податкове навантаження на бізнес залишалося на високому рівні, а запровадження спрощеної системи оподаткування хоч і мало на меті стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, проте по факту надало змогу великим платникам податків розробити механізми ухилення від сплату податків за допомогою використання даної системи, в першу чергу, через недосконалість законодавчої бази та наявні суперечності між нормативними актами.

3. Третій етап (2003-2009) – характеризується змінами у податках для фізичних та юридичних осіб і їх ставках.

Так, наприклад, було прийнято Закон України «Про оподаткування доходів фізичних осіб» від 22 травня 2003 року [32], згідно з яким встановлювалася єдина ставка оподаткування доходів громадян 15%, а у перехідний період 2004-2007 років – 13%, єдина для всіх платників податку незалежно від їхніх доходів, розширялася база оподаткування, запроваджувалися соціальні пільги та поняття «податкового кредиту». Усі ці заходи мали на меті виведення коштів з тіні. Змін також зазнала ставка податку на прибуток, яка була зменшена до 25% [33]. У 2005 році було затверджено чіткий механізм проведення податкових перевірок.

Цей етап еволюції податкової політики також характеризувався нестабільністю прийнятих протягом світової фінансової кризи рішень та законів, які за короткий період часу скасовувалися та були каталізаторами протестів громадян.

4. Четвертий етап (2010-2013) – є одним з найважливіших етапів розвитку податкової системи, адже саме в цей період було прийнято Податковий кодекс України [34], який став основним законодавчим актом у системі податкового законодавства.

З прийняттям Податкового кодексу України розпочався новий етап розвитку податкової системи, особливостями якого є уніфікація податкового законодавства, зменшення кількості податків, зборів та інших обов'язкових платежів, трансформація майнового оподаткування, зменшення ставок основних бюджетоутворюючих податків. На момент прийняття Податкового кодексу України налічувалося 28 загальнодержавних і 15 місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Після його прийняття їх кількість зменшилася до 18 та 5 відповідно. [2] Також з 2010 року акцизний збір був змінений на акцизний податок. Податковий кодекс передбачав зниження рівня оподаткування за основними податками: за податком на додану вартість – із 20% до 17-18 % зі збереженням для окремих товарів і операцій нульової ставки, зменшення ставки податку на прибуток з 2011 р. із 25% до 19%, з 2014 р. – до 18%, а потім – до 17%.

У 2012 р., згідно з Указом Президента України «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» від 24.12.2012 р., відбулися зміни у структурі Державної податкової служби України та Державної митної служби, які реорганізовано в Міністерство доходів і зборів України. [35]

У 2013 р. в Україні з'явилося трансфертне ціноутворення як податковий інститут на фоні посиленої уваги до транснаціональних корпорацій та міжнародної торгівлі, проте він не мав чіткого нормативного регулювання.

Саме протягом четвертого етапу еволюції податкова політика максимально наблизилася до моделі політики розумних податків, маючи на меті збалансувати фіскальну, встановлюючи середнє податкове навантаження, і регулюючу функції, стимулюючи розвиток пріоритетних галузей і видів діяльності.

5. П'ятий етап (2014-наші дні) – характеризується зменшенням кількості податків за рахунок їх групування, зміною правил подання звітності, скасуванням певних платежів.

У 2014 році Міністерство доходів і зборів України було перетворено у Державну фіскальну службу, яка мала виконувати функції адміністрування та

контролю за справлянням податків і зборів, митних платежів єдиного соціального внеску та була б також службою сервісного типу. Окрім цього, з 2014 року було введено військовий збір (ставка 1,5%).

У 2015 році було проведено ряд реформ, у результаті яких було скасовано збір за першу реєстрацію транспортного засобу; рентну плату за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку через територію України; плату за користування надрами; плату за землю; збір за користування радіочастотним ресурсом; збір за спеціальне використання води; збір за спеціальне використання лісових ресурсів; фіксований сільськогосподарський податок; збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства; збір у вигляді цільової надбавки до чинного тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками; збір у вигляді цільової надбавки до чинного тарифу на природний газ. [36]

У 2016 році було зменшено кількість податків та зборів, зокрема відбулося скорочення до 7 загальнодержавних та 4 місцевих податків та зборів. Також у 2016 році ставки окремих податків було суттєво змінено (знижено основну ставку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для платників до 22% від бази оподаткування, при діючих до цього диференційованих ставках від 36,3% до 49,7%; збільшено ставку податку на доходи фізичних осіб – з 15% до 18%). Основна ставка податку на прибуток зберігалася на рівні 18%, а базова ставка податку на додану вартість на рівні 20%. Збільшено ставки акцизного податку для алкогольних позицій (крім вина) у 1,5 – 2 рази. [35]

У 2019 році були затверджені положення про розділення Державної фіскальної служби на два окремих органи – митну та податкову служби.

Даний етап також характеризується певними змінами у цифровому забезпеченні функціонування податкової системи. Було розроблено та впроваджено електронний сервіс з надання електронних послуг платникам

податків з використанням Інтернет-середовища та єдиного веб-порталу ДПС України – персонального Електронного кабінету платника податків, що значно спрощує механізм адміністрування податків та їх сплати платниками. Також у 2015 р. була запроваджена система електронного адміністрування ПДВ. [37]

Аналіз еволюції податкової політики України протягом 1990-2019 рр. показав, що підхід до оподаткування підприємницького сектору суттєво змінився зі впровадженням у 1998 році спрощеної системи оподаткування, що значно вплинуло на подальший розвиток економіки країни. Вагомим стало впровадження «податкового кредиту» та пільг, що мало стимулювати розвиток пріоритетних галузей.

Отже, проаналізувавши етапи розвитку податкової політики, можна дійти висновку, що держава ставила на меті та робила певні кроки для виходу економіки з тіні та стимулювання підприємницької діяльності в Україні, проте не всі вони стали дієвими через певні причини, серед яких неврахування особливостей економіки країни при формуванні ставок, нерівномірність податкового навантаження, неефективність та нераціональність пільг, заполітизованість оподаткування тощо.

### **1.3. Оподаткування підприємницького сектору економіки**

Податкова політика є важливим важелем впливу на розвиток підприємницької діяльності. Для визначення основних умов оподаткування підприємницького сектору економіки, його умовно можна поділити на малий, середній та великий бізнес, адже підходи до їх оподаткування в Україні дещо відрізняються.

Оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності в Україні здійснюється на основі податкового законодавства, яке складається з «Конституції України; Податкового кодексу України; Митного кодексу України та інших законів з питань митної справи у частині регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з оподаткуванням митом операцій з переміщення товарів

через митний кордон України; чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і якими регулюються питання оподаткування; нормативно-правових актів, прийнятих на підставі та на виконання Податкового кодексу та законів з питань митної справи; рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів». [34]

Основними податками, які мають сплачувати підприємствами є податок на прибуток та податок на додану вартість. Окрім цього, в залежності від особливостей діяльності, підприємства мають сплачувати інші податки та збори (рис. 1.4), такі як: мито, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата та податок на майно. Усі підприємства, без винятку, мають сплачувати єдиний соціальний внесок за кожного найманого працівника у розмірі 22% заробітної плати у Пенсійний фонд (за співробітника з інвалідністю – 8,41%).

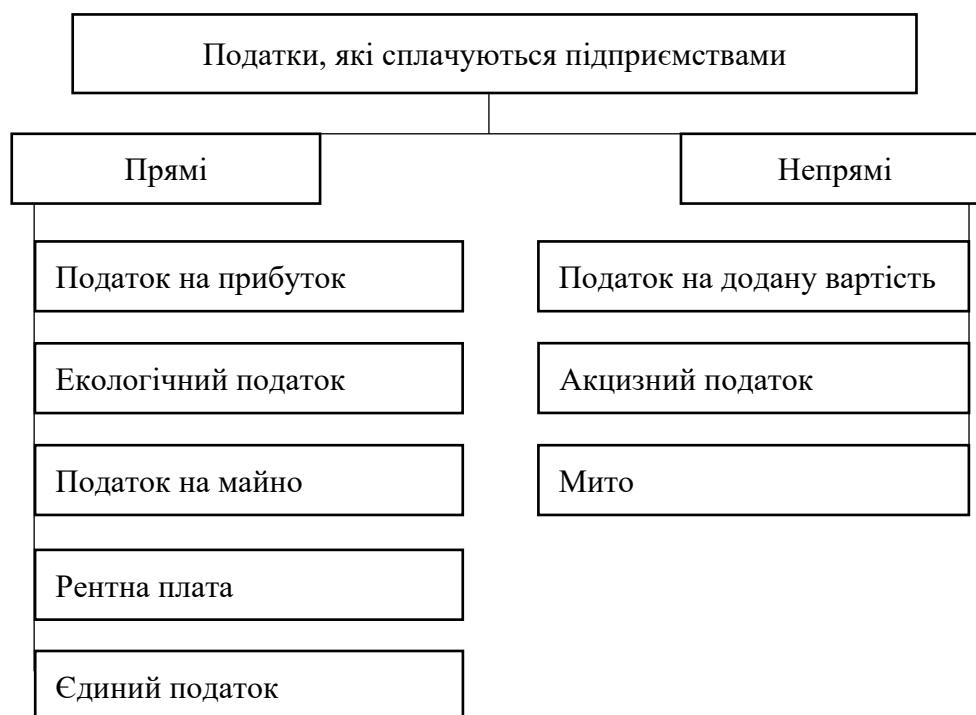


Рис. 1.4. – Податки, які сплачуються бізнесом

Джерело: розроблено автором на основі [34]

В Україні суб'єкти підприємницької діяльності мають змогу обирати між загальною та спрощеною системами оподаткування. Для фізичних осіб-

підприємців та юридичних осіб, загальний річний дохід яких складає більше 5 млн. грн. єдиним можливим варіантом є загальна система оподаткування, яка базується на податку на доходи фізичних осіб для фізичних осіб-підприємців зі ставкою податку 18% та на податку на прибуток підприємств для юридичних осіб, відсоткова ставка якого складає 18%.

Для стимулювання діяльності малого та середнього бізнесу у 1998 році було створено спрощену систему оподаткування, яка передбачає сплату єдиного податку, та поділяється на 4 групи. (табл.1.1.) Варто зазначити, що існування спрощеної системи не обмежує право підприємств обирати загальну систему оподаткування.

Таблиця 1.1

### Спрощена система оподаткування в Україні

Система оподаткування	Кількість найманих працівників, осіб	Загальний річний дохід, грн.	Ставка податку у місяць	Вид діяльності
1 група - фізичні особи-підприємці	0	До 300 тис.	До 10% прожиткового мінімуму	Здійснюють роздрібний продаж товарів та/або надають побутові послуги населенню
2 група - фізичні особи-підприємці	До 10	До 1,5 млн.	До 20% мінімальної заробітної плати	Господарська діяльність з надання послуг, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства
3 група - фізичні особи-підприємці та юридичні особи	Без обмежень	До 5 млн.	3% доходу для платників ПДВ 5% доходу для неплатників ПДВ	Будь-які види діяльності, крім тих, що заборонені
4 група - фізичні особи-підприємці та юридичні особи	Без обмежень	Частка с/г товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %	Залежить від категорії земель	Сільське господарство

Джерело: складено автором на основі [34]



Відповідно до П.1 Ст. 297 ПКУ, за спрощеної системи оподаткування суб'єкт підприємницької діяльності звільняється від сплати таких податків: «податку на прибуток підприємств; податку на доходи фізичних осіб у частині доходів, що отримані в результаті господарської діяльності платника єдиного податку першої-четвертої групи (фізичної особи); податку на додану вартість з операцій з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, крім податку на додану вартість, що сплачується фізичними та юридичними особами, які відносяться до третьої групи платників єдиного податку, а також що сплачується платниками єдиного податку четвертої групи; податку на майно (в частині земельного податку); рентної плати за спеціальне використання води платниками єдиного податку четвертої групи». [34]

Також, однією з відмінностей загальної та спрощеної систем оподаткування є те, що якщо підприємство на загальній системі оподаткування не отримало прибутку, то податок воно не сплачує, в той час як за спрощеною системою оподаткування, незалежно від отримання прибутку, суб'єкт підприємництва має сплатити податок до бюджету.

Проте не кожен суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідає вимогам спрощення за характеристиками, може провадити діяльність за спрощеною системою оподаткування, існують певні обмеження. Відповідно до П.5 Ст. 291 ПКУ платниками єдиного податку не можуть бути: суб'єкти господарювання (юридичні особи та фізичні особи - підприємці), які здійснюють [34]:

- 1) «діяльність з організації, проведення азартних ігор, лотерей (крім розповсюдження лотерей), парі (букмекерське парі, парі тоталізатора);
- 2) обмін іноземної валюти;
- 3) виробництво, експорт, імпорт, продаж підакцизних товарів (крім роздрібного продажу паливно-мастильних матеріалів в ємностях до 20 літрів та діяльності фізичних осіб, пов'язаної з роздрібним продажем пива, сидру, пері (без додання спирту) та столових вин);

- 4) видобуток, виробництво, реалізацію дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;
- 5) видобуток, реалізацію корисних копалин, крім реалізації корисних копалин місцевого значення;
- 6) діяльність у сфері фінансового посередництва;
- 7) діяльність з управління підприємствами;
- 8) фізичні особи-підприємці, які здійснюють технічні випробування та дослідження, діяльність у сфері аудиту;
- 9) фізичні та юридичні особи – нерезиденти та інші особи встановлені ПКУ».

Платником податку на додану вартість згідно з Податковим кодексом [34] можна стати основними трьома шляхами: добровільно зареєструватись платником податку, якщо за останні 12 місяців виручка підприємства перевищила 1 млн гривень та при ввезенні товарів на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню. Ставка податку варіюється і може складати 20% (основна ставка), 7% (для окремих видів товарів, таких як внесені до Державного реєстру лікарські засоби та медичне обладнання) та 0%.

Таким чином, оподаткування суб'єктів господарювання в Україні здійснюється за двома можливими варіантами: на загальних підставах та за спрощеною системою. Податкова система в Україні направлена на стимулювання розвитку малих та середніх підприємств. Окрім цього варто зазначити, що оподаткування підприємницького сектору економіки здійснюється переважно за допомогою прямих податків. Особливі умови оподаткування застосовуються до окремих видів товарів (прикладом є ПДВ), та до окремих видів економічної діяльності.

## Висновки до 1 розділу

Отже, податкова політика є невід'ємною складовою фінансової політики держави. Для того, аби податкова політика була ефективною, мають виконуватися основні її принципи, а саме: принципи справедливості, певності, зручності сплати, простоти адміністрування, простоти та зручності дотримання, економічного зростання та ефективності, прозорості та наочності, стабільності та передбачуваності. Основні фактори податкової політики, які впливають на розвиток діяльності суб'єктів господарювання є адміністративні, із управління податковим навантаженням та управління нормативними положеннями та правилами оподаткування. Дослідження іноземних та вітчизняних вчених показали, що за допомогою податкової політики держава може впливати на обсяг виробництва, інвестицій, ділову активність суб'єктів господарювання, розвиток тіньового сектору економіки.

Податкова політика України не є досконалою. За короткий час свого функціонування вона зазнавала суттєвих змін, які не завжди сприймалися позитивно. Еволюцію податкової політики України можна умовно поділити на 5 етапів. Перший етап (1990-1995 рр.) можна назвати найскладнішим для ведення підприємницької діяльності, адже застосовувалася модель максимальних податків, що створювало надзвичайно велике податкове навантаження на суб'єктів господарювання та підштовхувало розвиток тіньового сектору економіки. Протягом другого (1996-2002 рр.) та третього (2003-2009 рр.) етапів податкова політика характеризується її реформуванням для забезпечення регулюючого впливу на економіку, запровадженням заходів щодо стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, а саме створення спрощеної системи оподаткування, та активним використанням податкових пільг, як механізму стимулювання розвитку певних галузей економіки. Четвертий етап (2010-2013 рр.) можна вважати одним з найважливіших у формуванні сучасної податкової політики України. Він характеризується уніфікацією податкового законодавства та прийняттям Податкового кодексу України, зменшенням кількості податків, їх

ставок та реформуванням податкових органів, а також формуванням такого інституту контролю, як трансфертне ціноутворення. Протягом п'ятого (2014-наші дні) етапу відбулися ліквідація ряду обов'язкових платежів та зборів, реформування податкових органів та значні кроки на шляху до цифрової трансформації процесів комунікації платників податків з податковими органами, що значно зменшує витрачений на подання звітності час та спрощує процес податкового адміністрування.

Наразі оподаткування підприємницького сектору України здійснюється за двома варіантами: на загальних засадах або за спрощеною системою, тобто зі сплатою єдиного податку та ЄСВ. Така система має на меті заохотити розвиток малого та середнього бізнесу, зменшивши податкове навантаження на малий та середній бізнес, і тим самим стимулювати його розвиток.

Саме тому необхідно детальніше проаналізувати вплив податкової політики, аби мати змогу визначити конкретні причини її неефективності в певних сферах та розробити рекомендації щодо її вдосконалення.

## РОЗДІЛ 2

# ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПІДПРИЄМНИЦТВО

### 2.1. Аналіз основних показників ефективності податкової політики

У сучасних умовах, в яких опинилася економіка України, особливу увагу слід приділяти формуванню ефективної податкової політики, адже вдале використання її інструментів може сприяти подоланню фінансової кризи, зростанню економіки країни та розвитку підприємств у різних галузях. Для того, щоб визначити нинішній вплив податкової політики на економіку України необхідно проаналізувати основні показники її діяльності.

Ефективність податкової політики може бути виміряна у розрізі фіскальної, економічної та соціальної ефективності.

Фіскальна ефективність податкової політики полягає у її здатності наповнювати бюджет при мінімальних затратах на їх адміністрування. І. О. Цимбалюк для вимірювання фіскальної ефективності податкової політики використовує такі критерії: достатність доходів, мінімізацію видатків на збирання доходів і запобігання ухиленню від сплати платежів до бюджету, еластичність податкової системи, рівномірний розподіл податків між адміністративно-територіальними одиницями. [38]

Одним з показників фіскальної ефективності податкової політики є коефіцієнт збирання податків, який показує ступінь виконання плану податкових надходжень і визначається за формулою 2.1.

$$K_{зб} = \frac{\text{Фактично отримані податкові надходження}}{\text{Планові податкові надходження}} \quad (2.1)$$

Динаміку зміни коефіцієнту збирання протягом 2007-2018 рр. зображено на рис. 2.1.

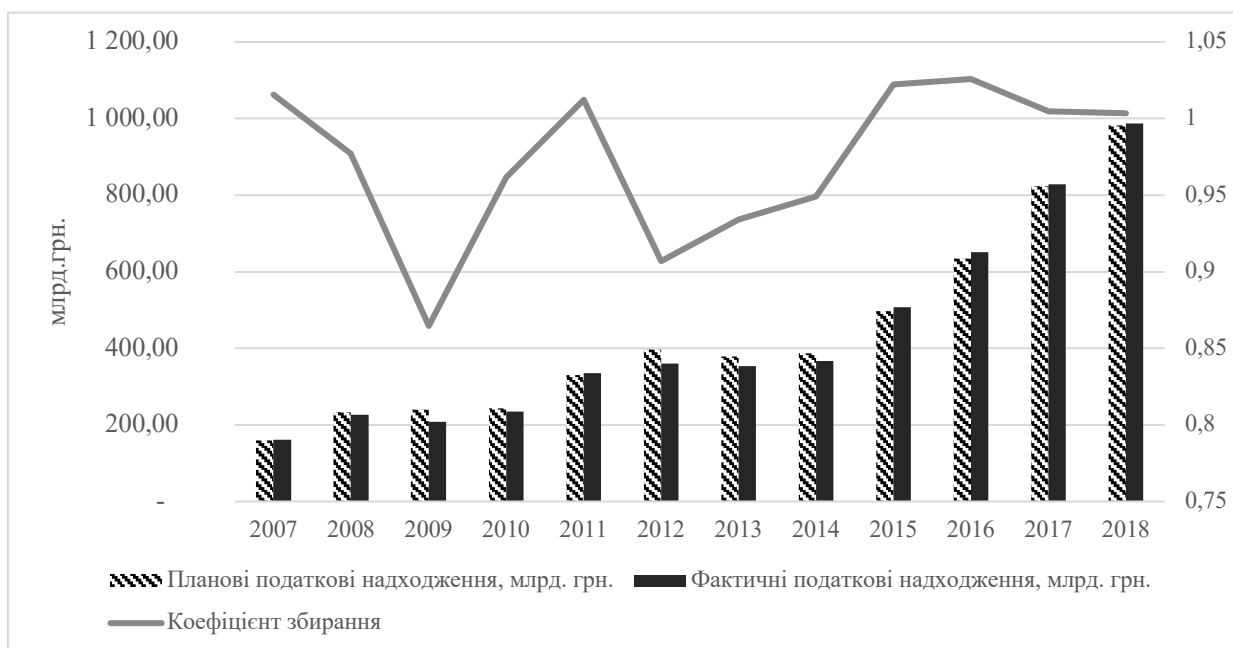


Рис. 2.1. Динаміка зміни коефіцієнту збирання у 2007-2018 рр.

Джерело: складено автором на основі [39]

Відповідно до рис. 2.1., коефіцієнт збирання податків за досліджуваний період коливається від 0,72 у 2018 р. до 1,02 у 2015-2016 рр. Середнє значення коефіцієнту збирання податків протягом 2007-2018 рр. становить 0,94, що свідчить про нестабільність податкових надходжень до бюджету. Лише у 2007 р., 2009 р. та 2015-2018 рр. спостерігалось виконання та незначне перевиконання планових обсягів податкових надходжень до бюджету, у інші роки план не виконувався, при чому найнижчий показник спостерігався у 2012 р. Низькі показники коефіцієнту збирання податків можуть свідчити про неефективне податкове адміністрування, поганий фінансовий стан значної частини платників податків, схильність до уникнення сплати податків, а також про негативні тенденції у економіці країни, а саме: зниження економічної активності, падіння виробництва, уповільнення соціально-економічного розвитку.

Також важливо оцінити зміну коефіцієнта еластичності податків, який визначає адекватність динаміки податкових надходжень темпам розвитку економіки країни та вираховується за формулою (2.2.). Система податкових надходжень вважається еластичною, якщо коефіцієнт еластичності більше одиниці, тобто зміни обсягів податкових надходжень відбуваються вищими

темпами, ніж зміни в обсязі валового внутрішнього продукту. Натомість, за нееластичної податкової системи зміна в обсязі валового внутрішнього продукту не впливає на зміну обсягів податкових надходжень.

$$E = \frac{\frac{\Delta \text{ПН}}{(\text{ПН}_t + \text{ПН}_{t-1})/2}}{\frac{\Delta \text{ВВП}}{(\text{ВВП}_t + \text{ВВП}_{t-1})/2}} \quad (2.2)$$

де ПН – обсяг податкових надходжень, грн.;

ВВП – обсяг валового внутрішнього продукту, грн.;

t – період, рік.

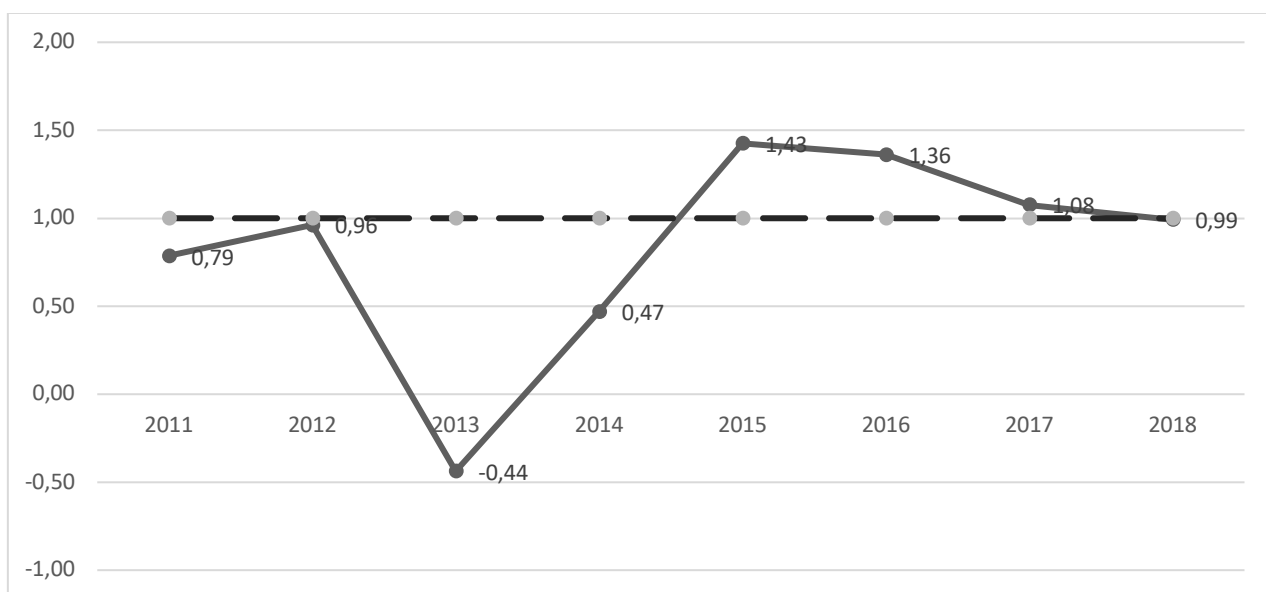


Рис. 2.2. Динаміка зміни коефіцієнту еластичності податків у 2011-2018 рр.

Джерело: складено автором на основі [39]

Відповідно до рис. 2.2., коефіцієнт еластичності податків не має однозначної тенденції, що є негативним явищем і свідчить про нестабільність податкової політики та її регулюючого впливу. Позитивні значення коефіцієнту еластичності спостерігалися у 2015-2017 рр. ( найбільше значення було у 2015 р. на рівні 1,43), проте і вони мали тенденції до зниження. У 2018 р. коефіцієнт еластичності сягнув позначки 0,99, що свідчить про нееластичність податків. Загалом, можна стверджувати, що в протязом досліджуваного періоду, окрім 2015-2017 рр., спостерігалися відносно нижчі темпи приросту податкових надходжень, ніж валового внутрішнього продукту.

Ефективність податкової політики залежить не лише від податкової політики, а й від питомої ваги податків у структурі податкових надходжень, тому доцільно проаналізувати частку податків у загальному обсязі податкових доходів. (рис. 2.3.)

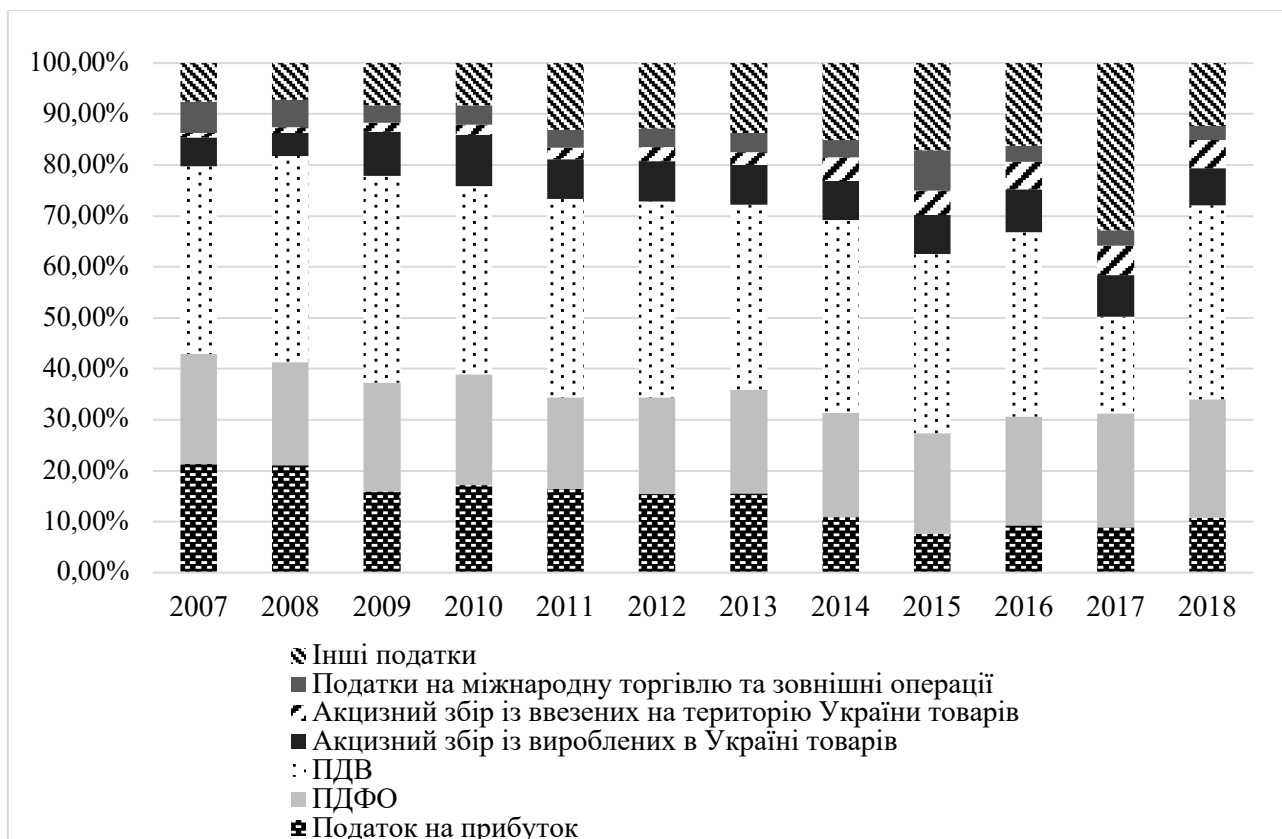


Рис. 2.3. Динаміка структури податкових надходженнях протягом 2007-2018 рр.

Джерело: складено автором на основі [39]

Відповідно до рис. 2.3, найвагомим податком у наповненні бюджету протягом досліджуваних років є податок на додану вартість, середня частка якого становить 36,21% усіх податкових надходжень. Другим за значимістю є податок на доходи фізичних осіб, який в середньому наповнює 20,78% бюджету.

Економічна ефективність податкової політики відображає здатність здійснювати позитивний вплив на економічний розвиток. Основними елементами економічної ефективності є: витрати на адміністрування податків, ступінь сприяння інноваційному розвитку економіки, ступінь тиску на бізнес та населення з боку податкових органів, наявність інвестиційних можливостей суб'єктів господарювання, рівень офшоризації економіки, рівень економічної



свободи, поєднання стабільності і гнучкості податкової системи, вплив податків на структуру виробництва і зайнятості.

Одним з показників економічної ефективності податкової політики є витрати на адміністрування податків на душу населення, який обчислюється за формулою 2.3 та показує рівень витрат кожного члена суспільства на утримання податкових органів країни.

$$V_{\text{сп}} = \frac{\text{Витрати на утримання ДФС України}}{\text{Кількість постійного населення України}} \quad (2.3)$$

де  $V_{\text{сп}}$  – витрати на справляння податків на душу населення.

Таблиця 2.1

### Динаміка витрат на адміністрування податків за 2010-2018 рр.

Рік	Кількість постійного населення, осіб	Витрати на утримання податкового органу, грн.	Витрати на справляння податків на душу населення, грн./осіб
2010	45778500,00	4 038 600 000,00	88,22
2011	45644419,00	6 006 111 100,00	131,58
2012	45560251,00	5 717 471 400,00	125,49
2013	45439822,00	5 976 144 600,00	131,52
2014	42759300,00	5 467 657 600,00	127,87
2015	42590900,00	5 097 955 600,00	119,70
2016	42414900,00	6 256 160 661,05	147,50
2017	42216766,00	8 439 725 545,08	199,91
2018	41983564,00	11 914 084 970,68	283,78

Джерело: складено автором на основі [39;40]

Відповідно до табл. 2.1., витрати на справляння податків на душу населення мали тенденцію до зростання, окрім 2012 р. (витрати зменшились на 6,09 грн./ос., тобто до 125,49 грн./ос) та 2015-2016 р., протягом яких спостерігалось їх зменшення до 127,87 грн./ос. та 119,70 грн./ос. відповідно, тобто за 2 роки відбулось зменшення на 8,98%, при чому рівень витрат зменшився на 14,69%, а кількість постійного населення на 6,26%, що було позитивною тенденцією, адже витрати зменшувались швидше, ніж кількість населення. Проте протягом наступних років витрати на утримання податкових органів мали тенденцію до збільшення, та у 2018 р. досягли максимального значення, а саме 283,78 грн./ос.

Ступінь тиску на бізнес та населення з боку податкових органів можна оцінити за допомогою коефіцієнта податкового навантаження. Податкове навантаження відображає «ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих її платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання» [8, с. 243]. Для визначення податкового навантаження на макрорівні використовують формулу 2.4.

$$\text{ПН} = \frac{\text{Податкові надходження} + \text{ЄСВ}}{\text{ВВП}} \quad (2.4)$$

де ПН – податкове навантаження;

ЄСВ – єдиний соціальний внесок;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

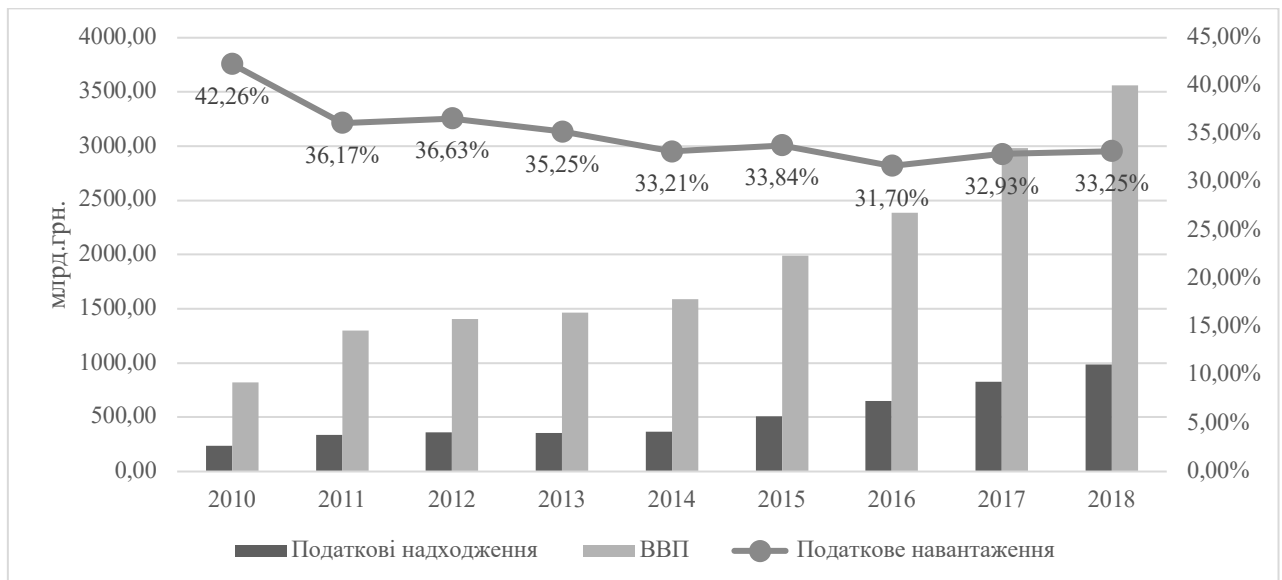


Рис. 2.4. Динаміка податкового навантаження у 2010-2018 рр.

Джерело: складено автором на основі [39; 41]

Результати розрахунку податкового навантаження, зображені на рис. 2.4., свідчать, що з 2010 р. по 2014 р. даний показник мав тенденцію до зниження та протягом 5 років зменшився на 9,05%. Надалі у 2015 р. податкове навантаження на бізнес та населення незначно зросло (збільшилось на 0,63%), проте у 2016 р. зменшилось та у подальші роки мало тенденцію до збільшення, в результаті чого у 2018 р. рівень податкового навантаження становить 33,25%.

Важливе місце при оцінці економічної ефективності податкової політики має індекс економічної свободи, який щороку розраховує Wall Street Journal і

Heritage Foundation для більшості країн світу. В основі його розрахунку взяті 4 групи показників, кожна з яких включає по 3 показники, а саме: верховенство права (права власності, ефективність судочинства та цілісність уряду), рівень втручання уряду (податковий тягар, державні витрати та фіскальне здоров'я), ефективність регулювання (свобода бізнесу, свобода праці та монетарна свобода), відкритість ринку (свобода торгівлі, свобода інвестування та фінансова свобода) [42]. Динаміка змін індексу економічної свободи зображена на рис. 2.5.

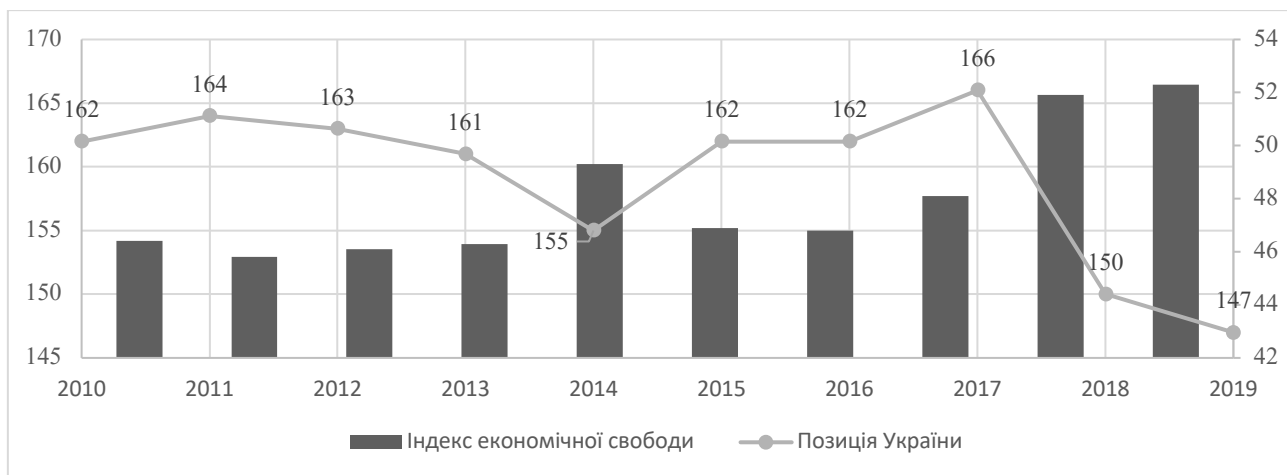


Рис. 2.5. Динаміка зміни індексу економічної свободи у 2010-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [42]

Відповідно до рис. 2.5., протягом 2018-2019 рр. Україна відноситься до групи країн з переважно невірною економікою, а у 2010-2017 рр. вона відносилася до деспотичних країн. Протягом останніх двох років спостерігалися позитивні тенденції до підвищення ступеня економічної свободи, у 2019 р. Україна посіла 147 місце серед 186 країн світу, що стало найвищою сходинкою за останні 10 років, з показником індексу 52,3 бали, що є найбільш наближеним значенням до максимального результату у 2004 р.

Одним із основних критеріїв економічної ефективності податкової політики держави є сталість податкового законодавства. У кількісному вимірі даний показник можна виміряти, розрахувавши кількість змін протягом року у Податковому кодексі України, який було прийнято у 2010 році. Часті зміни у податковому законодавстві можуть призводити до суперечливості податкових норм, порушенні податкової дисципліни та частих помилок при обчисленні податків. Динаміка кількості змін до Податкового кодексу зображена на рис. 2.6.

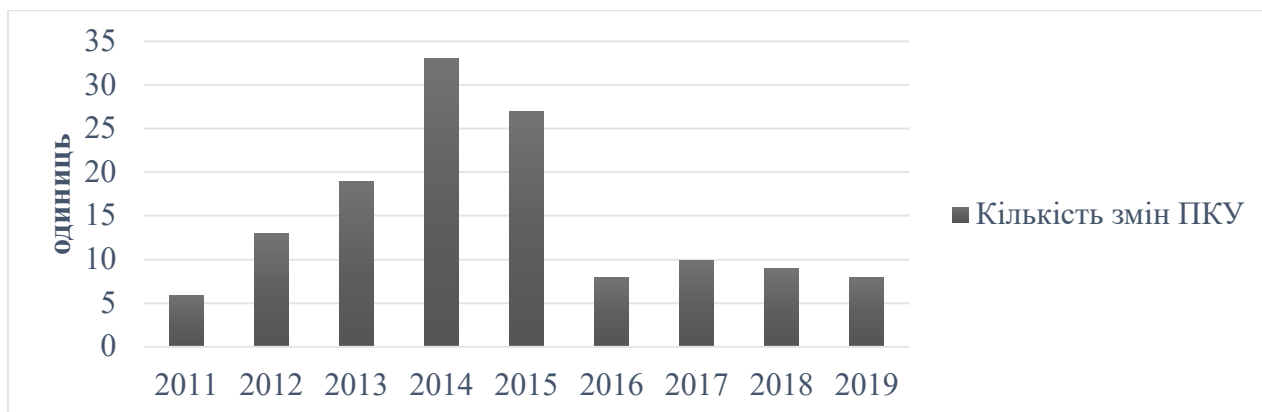


Рис. 2.6. Динаміка кількості змін Податкового кодексу України за 2011-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [34]

Рис. 2.6. свідчить про нестабільність податкового законодавства, адже щорічна кількість змін за роки існування Податкового кодексу коливається від 6 у 2011 році до 33 у 2014 році. Варто зазначити, що велика кількість змін у законодавстві протягом 2014-2015 рр., першочергово пов'язана зі значним реформуванням податкової політики. Протягом 2016-2019 рр. в середньому впроваджувалось 9 змін щорічно, що не є хорошим показником та негативно впливає на реальний сектор, який не встигає слідкувати та пристосовуватись до всіх змін.

Податкові пільги є важливим інструментом податкової політики, який допомагає певним галузям чи секторам економіки розвиватися або переживати кризові часи. Однак податкові пільги можуть не лише стимулювати розвиток підприємницького сектору, а й використовуватися для мінімізації оподаткування, тому потребують детального аналізу та визначення результатів їх використання. Аналіз динаміки кількості податкових пільг зображено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Динаміка кількості податкових пільг у розрізі податків та зборів  
за 2010-2019 рр.**

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Податок на прибуток підприємств	72	87	90	95	23	29	28	41	46	43

Продовження табл. 2.2

Податок з власників транспортних засобів/Збір за першу реєстрацію транспортного засобу	3	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Плата за землю	44	50	51	51	25	21	21	26	28	26
ПДВ	151	106	125	130	119	125	129	127	132	134
Акцизний збір/Акцизний податок	27	37	40	46	39	44	43	44	46	51
Державне мито	24	8	8	10	10	11	12	11	11	11
Місцеві податки та збори	7	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Плата за користування надрами	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Пільги з податку на нерухому майно, відмінне від земельної ділянки	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1
<b>Всього</b>	<b>329</b>	<b>291</b>	<b>317</b>	<b>335</b>	<b>220</b>	<b>233</b>	<b>236</b>	<b>252</b>	<b>266</b>	<b>268</b>
Питома вага кількості податкових пільг, що є втратами доходів бюджету в загальній сумі пільг(%)	61,2	59,9	61,8	34,3	33,6	30,3	30,1	31,3	33,5	32,1
Питома вага кількості податкових пільг, що не призводять до втрат бюджету в загальній сумі пільг(%)	38,8	40,1	38,2	65,7	66,4	69,7	69,9	68,7	66,5	67,9

Джерело: складено автором на основі [43]

Відповідно до табл. 2.2., з 2010 р. до 2013 р. кількість пільг мала динаміку до збільшення, у 2014 р. відбулося значне зменшення кількості податкових пільг, проте вже в наступні роки попередня тенденція до збільшення зберіглась. Проте лише за кількістю пільг не можна визначати їх ефективність, тому необхідно проаналізувати, яка частка податкових пільг призводить до втрат бюджету та не спрямована на досягнення поставлених цілей податкової політики.

На рис. 2.7. зображено динаміку структури податкових пільг, які є втратами доходів бюджету та тих, що не призводять до втрат бюджету у 2010-2019 рр. З 2010 р. до 2016 р. питома вага кількості податкових пільг, що є втратами доходів бюджету значно знизилася (з 61,2% до 30,1%), що було позитивним явищем, проте у 2017-2019 рр. спостерігалася протилежна тенденція, а саме відбулася зростання кількості неефективних податкових пільг до 33,5%. Хоча як видно з рисунку, після 2012 року частка податкових пільг, що не призводить до втрат бюджету, є позитивним явищем.

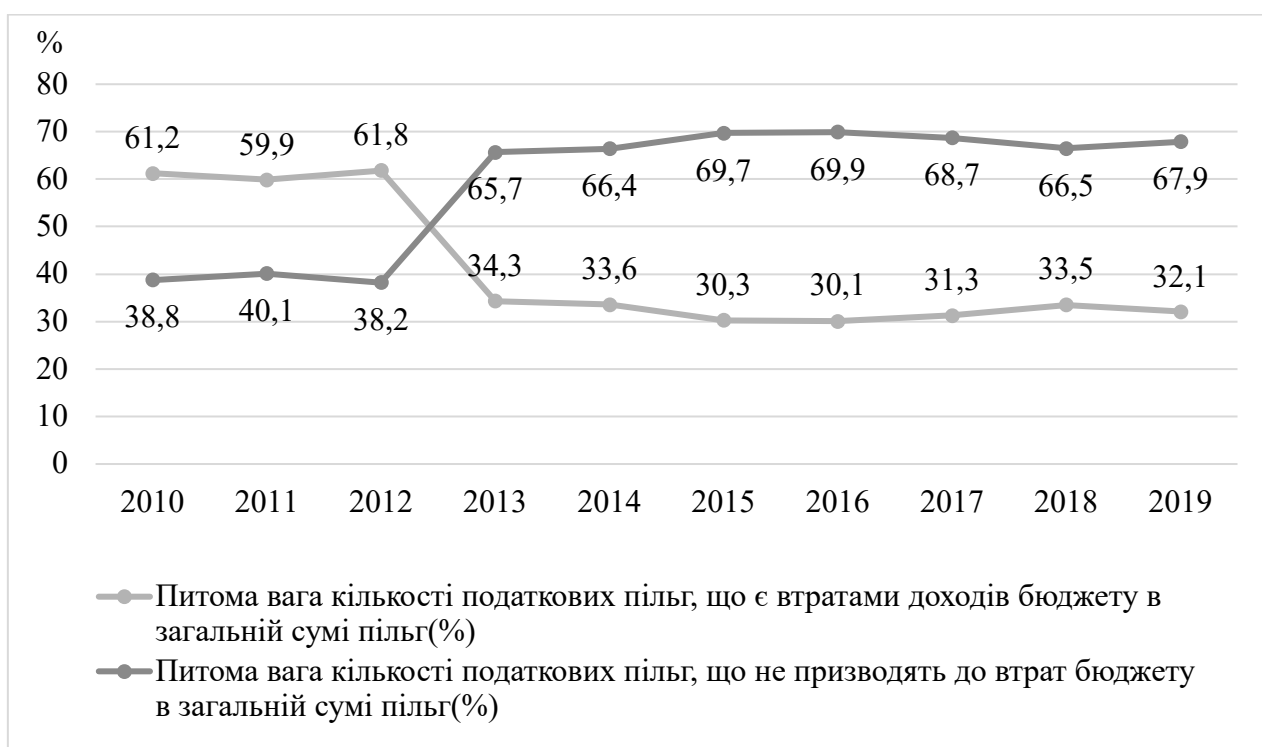


Рис. 2.7. Динаміка структури податкових пільг в Україні за 2010-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [43]

Враховуючи отримані результати, можна дійти висновку, що одним із наслідків використання податкових пільг є втрати бюджету, і тобто недофінансовані статті його витрат. До того ж позитивного ефекти від використання податкових пільг не спостерігається і для розвитку підприємницької діяльності, що нашо вухує на думку про необхідність ліквідації податкових пільг, проте даний процес має бути поступовим. Для підвищення ефективності податкової політики у розрізі використання податкових пільг необхідно скасувати пільги, які призводять до втрат доходів бюджету,

вдосконалити систему оцінки ефективності використання податкових пільг, покращити контроль за використанням додаткових доходів підприємств.

Соціальна ефективність податкової політики полягає у її здатності підвищувати добробут усіх верств населення. До критеріїв соціальної ефективності відносять: забезпечення рівноцінних початкових умов для всіх платників, обґрунтованість податкових пільг, врахування факторів потенційних можливостей і реальних результатів платників, оптимальне поєднання прямих і непрямих податків, ступінь довіри суспільства до податкових органів, встановлення правильних орієнтирів соціальної політики, відчуття справедливості оподаткування, ступінь тиску податків на найбільшні прошарки населення.

Соціальну ефективність податкової політики можна кількісно виміряти за допомогою показника соціальної віддачі податків, який показує відношення соціальних видатків, які включають видатки на охорону здоров'я, охорону навколишнього природного середовища, житлово-комунальне господарство, духовний та фізичний розвиток, соціальний захист та соціальне забезпечення, до обсягу податкових надходжень.

$$B = \frac{\text{Соціальні видатки}}{\text{Податкові надходження}} \quad (2.5)$$

де B – соціальна віддача податків.

Таблиця 2.3

### Динаміка соціальної віддачі податків

Рік	Соціальні видатки, млрд.грн.	Податкові надходження, млрд.грн.	Соціальна віддача податків
2010	169,11	234,45	0,72
2011	177,72	334,69	0,53
2012	222,76	360,57	0,62
2013	233,59	353,97	0,66
2014	230,30	367,51	0,63
2015	284,80	507,64	0,56
2016	374,53	650,78	0,58
2017	447,03	828,16	0,54
2018	492,80	986,35	0,50

Джерело: складено автором на основі [39]

Відповідно до табл. 2.3., за 2010-2018 рр. соціальна віддача податків коливалася від 0,53 у 2011 р. до 0,72 у 2010 р.. Середнє значення даного показника за досліджувані роки становить 0,61, що є досить низьким показником. Однозначної тенденції зміни коефіцієнта соціальної віддачі податків не спостерігається.

Аналіз показників фінансової, економічної та соціальної ефективності податкової політики України показав, що її не можна назвати повністю ефективною. Результати дослідження свідчать, що у фінансовому розрізі податкова політика є ефективною, тобто здатна наповнювати бюджет, адже коефіцієнт збираності показав, що фактично отримані податкові надходження за останні роки дорівнюють або перевищують планові, що свідчить про достатньо високу ефективність адміністрування податків і зборів загалом і податкового планування, значення коефіцієнту еластичності свідчать про еластичність податків в Україні, що відображає ефективність автоматичних стабілізаторів фінансової політики уряду. Натомість в економічному розрізі податкова політика не є ефективною. Про це свідчить високий рівень витрат на адміністрування податків на душу населення. Відповідно до індексу економічної свободи, Україна відноситься до групи країн з переважно невільною економікою, що суттєво стримує інвестиції та економічний розвиток країни. Негативно впливає на ефективність податкової політики також нестабільність податкового законодавства, зокрема в середньому за останні 9 років після прийняття Податкового кодексу щорічно вносилося 9 змін, що часто призводило до суперечностей податкових норм та ускладнює суб'єктам господарювання пристосовування до змін. Окрім цього, висока частка використання пільг, які призводять до втрат бюджету, також свідчить про неефективність податкової політики, адже використання даного механізму не призводить до очікуваного ефекту. Соціальна ефективність податкової політики була виміряна за допомогою показника соціальної віддачі податків, який протягом усього досліджуваного періоду становив в середньому становив 0,59, що свідчить про зміну пріоритетності податкового забезпечення соціальної сфери держави.



## 2.2. Моделювання впливу податкової політики на розвиток підприємств

У даному пункті буде змодельовано вплив інструментів податкової політики на діяльність підприємств за допомогою пакету Eviews та з використанням панельних даних.

При моделюванні запропоновано наступні гіпотези:

- Ставка податку на прибуток обернено впливає на ріст реального ВВП. Тобто зі збільшенням ставки податку, збільшуються витрати суб'єктів господарювання, адже податки входять до їх витрат, що зменшує прибуток та стримує розвиток підприємств, адже обсяг доступних ресурсів зменшується, та зменшуються обсяги виробництва.
- Кількість податків, яка має сплачуватися суб'єктами господарювання обернено впливає на ріст реального ВВП. Чим більша кількість податків, тим важче дотримуватися усіх нормативів, що зменшує кількість суб'єктів господарювання та відповідно зменшує обсяги виробництва.
- Середній час витрачений юридичними та фізичними особами на підготовку документів та сплату податків обернено впливає на ріст реального ВВП.

Для моделювання взаємозв'язків показників податкових надходжень та інструментів податкової політики використовувалися щорічні дані з 2005 року по 2018 рік. Моделювання використовувалося з використанням панельних даних, тому для аналізу було обрано 53 країни, серед яких: Естонія, Греція, Литва, Латвія, Польща, Румунія, Україна тощо.

Як вже було вказано раніше в ході виконання аналізу буде досліджено вплив на ріст виробництва трьох факторів податкової політики.

**Залежна змінна:** PROD\_GROWTH – темп приросту реального ВВП; виражений у відсотках.

**Незалежні змінні:**

1. TAX\_RATE – ставка податку на прибуток, виражена у відсотках;

2. NUM\_TAX – кількість податків, яка має сплачуватися суб'єктами господарювання, виражена у одиницях;
3. TIME – середній час витрачений юридичними та фізичними особами на підготовку документів та сплату податків, виражений у годинах.

**Загальний вигляд моделі може бути описаний рівнянням:**

$$\text{PROD\_GROWTH} = \beta_0 + \beta_1 * \text{TAX\_RATE} + \beta_2 * \text{NUM\_TAX} + \beta_3 * \text{TIME} + u_i \quad (2.6)$$

Проведення аналізу впливу незалежних змінних на залежну проводиться за допомогою пакету E-Views. Для початку необхідно визначити, які ефекти для моделі необхідно використовувати: змінні чи фіксовані. Результати моделювання з використанням фіксованих ефектів для країн зображено на рис. 2.8.

Dependent Variable: PROD\_GROWTH  
 Method: Panel Least Squares  
 Date: 05/09/20 Time: 22:56  
 Sample (adjusted): 2005 2018  
 Periods included: 14  
 Cross-sections included: 53  
 Total panel (unbalanced) observations: 741

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.282138	1.228219	1.858088	0.0636
TAX_RATE	-0.206296	0.051973	-3.969313	0.0001
NUM_TAX	-0.017126	0.009547	-1.793852	0.0733
TIME	-0.000519	0.000681	-0.762549	0.4460

Effects Specification

Cross-section fixed (dummy variables)

Root MSE	3.150836	R-squared	0.425153
Mean dependent var	2.798429	Adjusted R-squared	0.362939
S.D. dependent var	3.581881	S.E. of regression	3.277099
Akaike info criterion	5.284360	Sum squared resid	7356.476
Schwarz criterion	5.632603	Log likelihood	-1901.855
Hannan-Quinn criter.	5.418621	F-statistic	3.619018
Durbin-Watson stat	1.728677	Prob(F-statistic)	0.000000

Рис. 2.8. Результати дослідження впливу незалежних змінних на ріст виробництва

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

На основі t-статистики та p-value можна зробити висновки, що всі параметри є значимими, оскільки t-статистика всіх параметрів перевищує критичне значення. При цьому значення p-value двох параметрів, а саме ставки податку на прибуток та кількості податків, є меншим за 10%, що дає підстави відхилити нульову гіпотезу про незначимість параметрів. Натомість, за даних

умов кількість витраченого часу на підготовку та сплату податків не впливає на ріст виробництва, тобто є незначимою змінною.

На рис. 2.9 наведено результати тесту Redundant Fixed Effects.

Redundant Fixed Effects Tests				
Equation: Untitled				
Test cross-section fixed effects				
Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.	
Cross-section F	3.665660	(52,685)	0.0020	
Cross-section Chi-square	181.920587	52	0.0003	

Cross-section fixed effects test equation:				
Dependent Variable: PROD_GROWTH				
Method: Panel Least Squares				
Date: 05/09/20 Time: 23:07				
Sample (adjusted): 2005 2018				
Periods included: 14				
Cross-sections included: 53				
Total panel (unbalanced) observations: 741				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.215214	0.517099	4.283924	0.0000
TAX_RATE	-0.015894	0.018724	-0.848817	0.0963
NUM_TAX	-0.018812	0.007071	-2.660464	0.0080
TIME	-0.000599	0.000545	-1.099373	0.2720

Рис. 2.9. Результати Redundant Fixed Effects з фіксованими ефектами для країн

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Нульова гіпотеза Redundant Fixed Effects тесту полягає у тому, що фіксовані ефекти не є значимими. Оскільки значення probability тестів є меншим за 10%, то можна зробити висновок, що фіксовані ефекти для країн мають бути включені у даному дослідженні.

Аналогічно на вкладці Panel Options було обрано фіксовані ефекти для років. Результати зображені на рис. 2.10.

На основі t-статистики та p-value можна зробити висновки, що всі параметри є значимими, оскільки t-статистика всіх параметрів перевищує критичне значення. При цьому значення p-value усіх параметрів є меншим за 10%, що дає підстави відхилити нульову гіпотезу про незначимість параметрів.

Відповідно до рис. 2.11 результати Redundant Fixed Effects свідчать про необхідність включення фіксованих ефектів для країн та років, оскільки значення probability тестів є меншим за 10%.

Dependent Variable: PROD\_GROWTH  
Method: Panel Least Squares  
Date: 05/09/20 Time: 23:12  
Sample (adjusted): 2005 2018  
Periods included: 14  
Cross-sections included: 53  
Total panel (unbalanced) observations: 741

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.058296	1.068942	1.925545	0.0546
TAX_RATE	-0.026820	0.044757	-0.599235	0.0492
NUM_TAX	-0.016418	0.007715	-2.128096	0.0337
TIME	-0.000842	0.000530	-1.587339	0.0129

Effects Specification

Cross-section fixed (dummy variables)  
Period fixed (dummy variables)

Root MSE	2.378804	R-squared	0.558347
Mean dependent var	2.798429	Adjusted R-squared	0.513656
S.D. dependent var	3.581881	S.E. of regression	2.497946
Akaike info criterion	4.757307	Sum squared resid	4193.102
Schwarz criterion	5.186392	Log likelihood	-1693.582
Hannan-Quinn criter.	4.922736	F-statistic	12.49347
Durbin-Watson stat	1.861702	Prob(F-statistic)	0.000000

Рис. 2.10. Результати дослідження впливу незалежних змінних на при фіксованих ефектах для країн та років

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Redundant Fixed Effects Tests  
Equation: Untitled  
Test cross-section and period fixed effects

Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.
Cross-section F	5.785404	(52,672)	0.0041
Cross-section Chi-square	274.142075	52	0.0000
Period F	38.997878	(13,672)	0.0322
Period Chi-square	416.545858	13	0.0475
Cross-Section/Period F	12.846830	(65,672)	0.0062
Cross-Section/Period Chi-square	598.466445	65	0.0003

Cross-section fixed effects test equation:  
Dependent Variable: PROD\_GROWTH  
Method: Panel Least Squares  
Date: 05/09/20 Time: 23:18  
Sample (adjusted): 2005 2018  
Periods included: 14  
Cross-sections included: 53  
Total panel (unbalanced) observations: 741

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.924578	0.432226	6.766319	0.0000
TAX_RATE	-0.008249	0.015590	-0.529114	0.0969
NUM_TAX	0.013748	0.005970	2.302632	0.0216
TIME	-0.000783	0.000446	-1.757251	0.0793

Рис. 2.11. Результати Redundant Fixed Effects з фіксованими ефектами для підприємств та років

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Отже, в результаті оцінки впливу факторів на залежну змінну можна зробити висновок про те, що рівняння регресії матиме наступний вигляд:

$$\text{PROD\_GROWTH} = 2.058296 - 0.026820 * \text{TAX\_RATE} - 0.016418 * \text{NUM\_TAX} - 0.000842 * \text{TIME} \quad (2.7)$$

Після оцінки параметрів можна провести порівняння отриманих результатів з початковими гіпотезами про вплив факторів. Економічну інтерпретація для кожної незалежної змінної окремо виглядає наступним чином:

1. TAX\_RATE. Ставка податку на прибуток, як і передбачалося в початковій гіпотезі, має обернену залежність зі зростанням реального ВВП. Тобто, при зростанні ставки корпоративного податку на 1%, ріст виробництва зменшується на 0.026%.
2. NUM\_TAX. Вплив кількості податків, яку сплачують суб'єкти господарювання, на ріст реального ВВП підтвердив початкову гіпотезу щодо оберненої залежності. Відповідно, при зростанні кількості податків на 1, ріст виробництва зменшиться на 0.016%.
3. TIME. Початкова гіпотеза про обернений вплив середнього часу на підготовку та сплату податків також була підтверджена, тобто при збільшенні середнього часу на 1 годину ріст реального ВВП зменшувався на 0.001%.

Коефіцієнт детермінації вказує на скільки зміна незалежних змінних пояснює зміну залежної змінної. У даному випадку коефіцієнт детермінації дорівнює 55,8%, що свідчить про середню пояснювальну здатність моделі.

Адекватність моделі було перевірено за допомогою F-статистики, нульовою гіпотезою якої є те, що коефіцієнти при незалежних змінних дорівнюють нулю (тобто дані параметри не впливають на ріст виробництва). Однак значення p-value дорівнює нулю, а значення F-критерія є більшим за критичне, що дає підстави відхилити нульову гіпотезу. Отже, дані параметри впливають на ріст виробництва.

Відсутність автокореляції першого ступеню перевіряється за допомогою тесту Дарбіна-Уотсона. Значення даної статистики дорівнює 1,861. З таблиці розподілу Дарбіна-Уотсона критичні значення для даної регресії становлять  $d_l=1,738$  та  $d_u=1,799$ . Таким чином графік зон автокореляційного зв'язку має вигляд:



Рис.2.12. Зони автокореляційного зв'язку

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Оскільки значення коефіцієнту Дарбіна-Уотсона знаходиться у зоні відсутньої автокореляції, можна зробити висновки про відсутність даної проблеми для отриманої моделі та проводити подальші дослідження.

Також для оцінки адекватності моделі було побудовано кореляційну матрицю попарних залежностей між залежними та незалежними змінними для дослідження проблеми мультиколінеарності. Отримано відповідні результати на рис. 2.13:

	PROD_GROWTH	TAX_RATE	TIME	NUM_TAX
PROD_GROWTH	1.000000	-0.484605	-0.005007	0.084042
TAX_RATE	-0.484605	1.000000	-0.078013	-0.328677
TIME	-0.005007	-0.078013	1.000000	0.369520
NUM_TAX	0.084042	-0.328677	0.369520	1.000000

Рис. 2.13. Кореляційна матриця попарних залежностей між залежною та незалежними змінними

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Результати свідчать про відсутність сильних прямих та обернених зв'язків між незалежними змінними. Отже, проблема мультиколінеарності відсутня.

Відповідно до проведеного тесту Жарга-Бера, нульовою гіпотезою якого є нормальність розподілу залишків, було визначено, що, оскільки  $p$ -value становить 0,00 (або 0%), що дає підстави відхилити нульову гіпотезу. Отже, розподіл залишків випадкових величин не є нормальним. Однак порушення даного припущення, однак це не є критичним для оцінки моделі. (рис. 2.14)

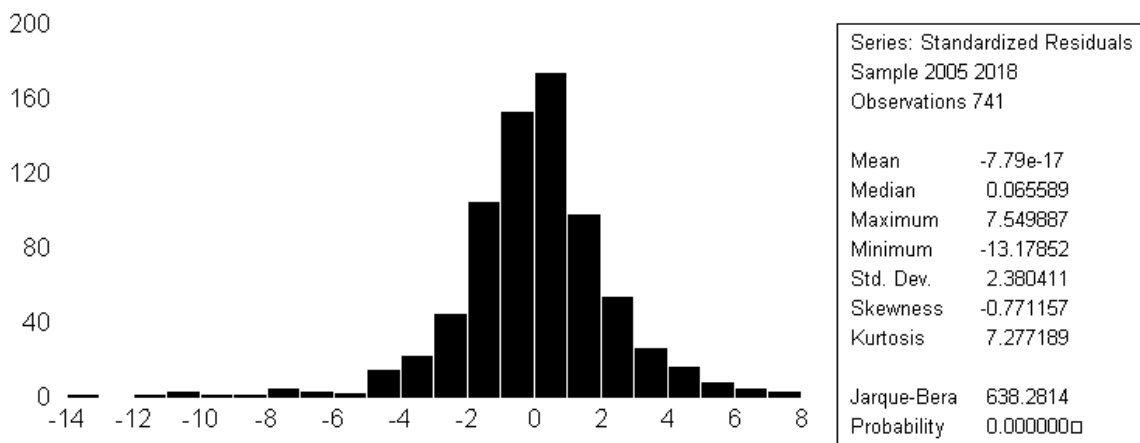


Рис. 2.14. Результати тесту на нормальність розподілу залишків

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Графічна оцінка моделі представлена на рис. 2.15. На рис. 2.15 видно наскільки точно модель може відтворити реальні значення зростання виробництва на основі розрахунків.

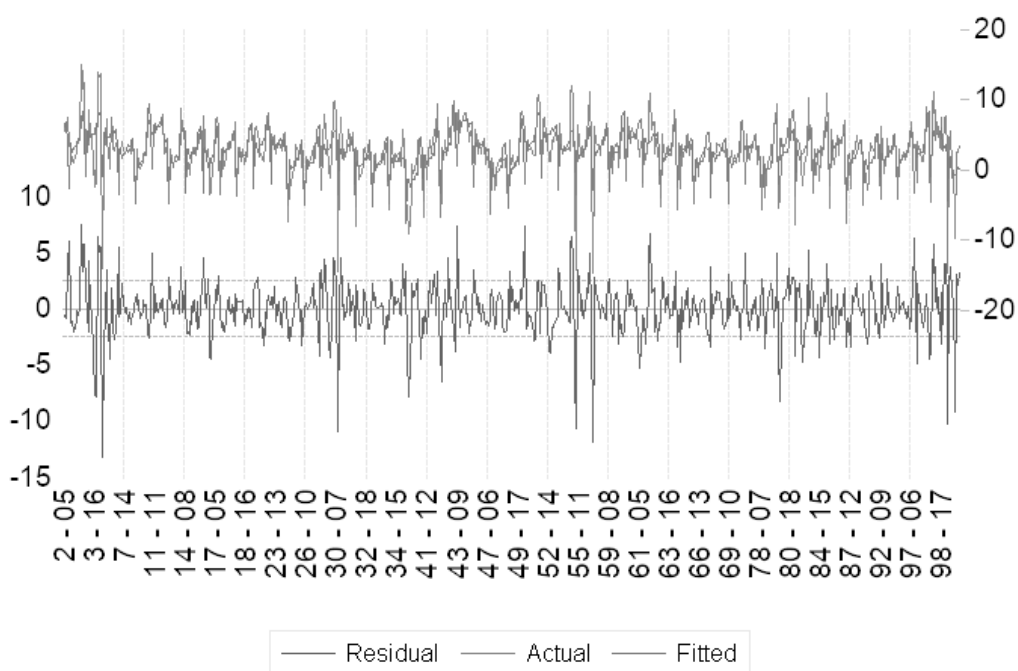


Рис. 2.15. Графічна оцінка адекватності моделі

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Отже, в ході формулювання початкової моделі було висунуто ряд припущень про вплив наведених у регресії факторів на залежну змінну – ріст виробництва. За припущеннями, що ґрунтувалися на економічній теорії, на ріст виробництва, серед інших, впливають такі фактори, як ставка податку на

прибуток, кількість податків, які мають сплачуватися бізнесом та середній час на підготовку та сплату податків. За результатами дослідження усі фактори виявилися впливовими та підтвердили свої початкові гіпотези щодо впливу на стимулювання виробництва. Зміна зростання виробництва на 55,8% пояснюється зміною обраних факторів, а на 44,2% – іншими чинниками.

### **2.3. Моделювання впливу податкової політики на рішення щодо створення суб'єкта господарювання**

Окрім визначення впливу податкової політики на вже існуючі підприємства, необхідно визначити, як держава впливає на рішення щодо створення нових суб'єктів господарювання інструментами податкової політики.

Як і в попередній моделі незалежними змінними при моделюванні залишаються такі інструменти податкової політики, як ставка податку на прибуток, середній час на підготовку та сплату податків та загальна кількість податків, які сплачуються суб'єктами господарювання, а от залежною змінною є щільність нових зареєстрованих підприємств на 1000 громадян віком від 15 до 64 років.

Для моделювання взаємозв'язків показників податкових надходжень та інструментів податкової політики використовувалися щорічні дані з 2006 року по 2018 рік. Моделювання використовувалося з використанням панельних даних, тому для аналізу було обрано 79 країн, серед яких: Естонія, Греція, Литва, Латвія, Польща, Румунія, Україна тощо.

Отже, для моделювання було запропоновано наступні гіпотези:

- Ставка податку на прибуток обернено впливає на створення нових підприємств. Тобто збільшення ставки податку на прибуток стримує громадян розпочинати власний бізнес.
- Кількість податків, яка має сплачуватися суб'єктами господарювання обернено впливає на створення нових підприємств. Більша кількість податків



ускладнює їх адміністрування суб'єктами господарювання, що також стримує розвиток їх діяльності.

- Середній час витрачений юридичними та фізичними особами на підготовку документів та сплату податків обернено впливає створення нових підприємств.

**Залежна змінна:** DENSITY – щільність нових зареєстрованих підприємств на 1000 громадян віком від 15 до 64 років;  $\epsilon$  коефіцієнтом.

**Незалежні змінні:**

1. TAX\_RATE – ставка податку на прибуток, виражена у відсотках;
2. NUM\_TAX – кількість податків, яка має сплачуватися суб'єктами господарювання, виражена у одиницях;
3. TIME – середній час витрачений юридичними та фізичними особами на підготовку документів та сплату податків, виражений у годинах.

**Загальний вигляд моделі може бути описаний рівнянням:**

$$DENSITY = \beta_0 + \beta_1 * TAX\_RATE + \beta_2 * NUM\_TAX + \beta_3 * TIME + u_i \quad (2.8)$$

Проведення аналізу впливу незалежних змінних на залежну проводиться за допомогою пакету EViews. Спочатку було визначено, які ефекти для моделі необхідно використовувати: змінні чи фіксовані. Результати моделювання з використанням фіксованих ефектів для країн зображено на рис. 2.16.

Отже, результати моделювання впливу інструментів податкової політики на рішення щодо реєстрації нового суб'єкта господарювання свідчать про впливовість усіх обраних факторів, адже p-value для кожного з них менше 0,1 (для ставки корпоративного податку воно становить 0,06, для кількості податків – 0,00 та для середнього часу витраченого на підготовку та сплату податків – 0,00). У даному випадку коефіцієнт детермінації дорівнює 81,29%, що свідчить про високу пояснювальну здатність моделі.

Dependent Variable: DENSITY  
Method: Panel Least Squares  
Date: 05/09/20 Time: 20:41  
Sample (adjusted): 2006 2018  
Periods included: 13  
Cross-sections included: 79  
Total panel (unbalanced) observations: 867

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	5.025510	0.646087	7.778384	0.0000
TAX_RATE	-0.038565	0.027835	-1.385468	0.0663
NUM_TAX	-3.95E-07	3.19E-06	-0.123860	0.0015
TIME	-3.87E-06	1.15E-06	-3.360161	0.0008

Effects Specification

Cross-section fixed (dummy variables)

Root MSE	2.018037	R-squared	0.812936
Mean dependent var	4.093652	Adjusted R-squared	0.793634
S.D. dependent var	4.668583	S.E. of regression	2.120820
Akaike info criterion	4.431286	Sum squared resid	3530.834
Schwarz criterion	4.881958	Log likelihood	-1838.962
Hannan-Quinn criter.	4.603754	F-statistic	42.11647
Durbin-Watson stat	1.820115	Prob(F-statistic)	0.000000

Рис. 2.16. Результати дослідження впливу незалежних змінних на щільність нових зареєстрованих підприємств на 1000 громадян віком від 15 до 64 років

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

На рис. 2.17 наведено результати тесту Redundant Fixed Effects.

Redundant Fixed Effects Tests  
Equation: Untitled  
Test cross-section fixed effects

Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.
Cross-section F	41.673114	(78,785)	0.0000
Cross-section Chi-square	1419.454563	78	0.0000

Cross-section fixed effects test equation:  
Dependent Variable: DENSITY  
Method: Panel Least Squares  
Date: 05/09/20 Time: 20:43  
Sample (adjusted): 2006 2018  
Periods included: 13  
Cross-sections included: 79  
Total panel (unbalanced) observations: 867

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	5.540585	0.503975	10.99377	0.0000
TAX_RATE	-0.065637	0.020782	-3.158348	0.0016
NUM_TAX	-2.86E-06	2.45E-06	-1.171182	0.2418
TIME	8.02E-06	1.81E-06	4.422162	0.0000

Root MSE	4.575548	R-squared	0.538350
Mean dependent var	4.093652	Adjusted R-squared	0.535007
S.D. dependent var	4.668583	S.E. of regression	4.586140
Akaike info criterion	5.888557	Sum squared resid	18151.20
Schwarz criterion	5.910541	Log likelihood	-2548.690
Hannan-Quinn criter.	5.896970	F-statistic	11.47181
Durbin-Watson stat	1.782472	Prob(F-statistic)	0.000000

Рис. 2.17. Результати Redundant Fixed Effects з фіксованими ефектами для країн

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Відповідно до рис. 2.17 результати тесту свідчать про необхідність включення фіксованих ефектів для країн, оскільки значення p-value є меншим за 0,1.

Аналогічно на вкладці Panel Options обрано фіксовані ефекти для років. Результати подані на рис. 2.18.

Dependent Variable: DENSITY  
 Method: Panel Least Squares  
 Date: 05/09/20 Time: 20:29  
 Sample (adjusted): 2006 2018  
 Periods included: 13  
 Cross-sections included: 79  
 Total panel (unbalanced) observations: 867

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	3.994117	0.701302	5.695288	0.0000
TAX_RATE	-0.006082	0.030240	-0.201112	0.0407
NUM_TAX	-6.37E-07	3.17E-06	-0.200676	0.0410
TIME	-3.56E-06	1.15E-06	-3.104546	0.0020

Effects Specification

Cross-section fixed (dummy variables)			
Period fixed (dummy variables)			
Root MSE	1.978862	R-squared	0.820129
Mean dependent var	4.093652	Adjusted R-squared	0.798488
S.D. dependent var	4.668583	S.E. of regression	2.095730
Akaike info criterion	4.419760	Sum squared resid	3395.080
Schwarz criterion	4.936385	Log likelihood	-1821.966
Hannan-Quinn criter.	4.617468	F-statistic	37.89803
Durbin-Watson stat	1.856835	Prob(F-statistic)	0.000000

Рис. 3.18. Результати дослідження впливу незалежних змінних на при фіксованих ефектах для країн та років

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Відповідно до результатів p-value та t-статистики всі незалежні змінні є значимими та повинні бути включені у модель.

На рис. 2.19 зображено результати Redundant Fixed Effects тесту, які свідчать про необхідність включення фіксованих ефектів для країн та років, оскільки значення p-value є меншим за 0,1.

Тож за результатами оцінки впливу факторів на залежну змінну можна зробити висновок про те, що рівняння регресії матиме наступний вигляд:

$$\text{DENSITY} = 3.994117 - 0.006082 * \text{TAX\_RATE} - 6.37\text{E-}07 * \text{NUM\_TAX} - 3.56\text{E-}08 * \text{TIME} \quad (2.9)$$

Redundant Fixed Effects Tests  
Equation: Untitled  
Test cross-section and period fixed effects

Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.
Cross-section F	42.847883	(78,773)	0.0000
Cross-section Chi-square	1449.752172	78	0.0000
Period F	2.575746	(12,773)	0.0023
Period Chi-square	33.992445	12	0.0007
Cross-Section/Period F	37.330105	(90,773)	0.0000
Cross-Section/Period Chi-square	1453.447007	90	0.0000

Cross-section fixed effects test equation:  
Dependent Variable: DENSITY  
Method: Panel Least Squares  
Date: 05/09/20 Time: 20:52  
Sample (adjusted): 2006 2018  
Periods included: 13  
Cross-sections included: 79  
Total panel (unbalanced) observations: 867

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	5.554495	0.509768	10.89613	0.0000
TAX_RATE	-0.066270	0.021040	-3.149786	0.0017
NUM_TAX	-2.97E-06	2.47E-06	-1.202679	0.2294
TIME	-8.14E-06	1.83E-06	4.457181	0.0000

Рис. 2.19. Результати Redundant Fixed Effects з фіксованими ефектами для країн та років

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Після оцінки параметрів можна провести порівняння отриманих результатів з початковими гіпотезами про вплив факторів. Економічну інтерпретація для кожної незалежної змінної окремо виглядає наступним чином:

1. TAX\_RATE. Ставка податку на прибуток, як і передбачалося в початковій гіпотезі, має обернену залежність зі створенням нових підприємств. Тобто, при зростанні ставки корпоративного податку на 1%, щільність реєстрації нових підприємств зменшується на 0.006082.
2. NUM\_TAX. Вплив кількості податків, яку сплачують суб'єкти господарювання, на щільність створення нових суб'єктів господарювання підтвердив початкову гіпотезу щодо оберненої залежності. Відповідно, при зростанні кількості податків на 1, щільність реєстрації нових підприємств зменшиться на 6.37E-07.
3. TIME. Початкова гіпотеза про обернений вплив середнього часу на підготовку та сплату податків також була підтверджена, тобто при збільшенні

середнього часу на 1 годину щільність створення нових підприємств зменшуватиметься на  $3.56E-08$ .

Отже, відповідно до p-value та t-статистики всі незалежні змінні є значимими. Адекватність моделі була також перевірена за допомогою F-статистики, нульовою гіпотезою якої є те, що коефіцієнти при незалежних змінних дорівнюють нулю. Значення p-value є меншим за 0.1, а значення F-критерія є більшим за критичне, що дає підстави відхилити нульову гіпотезу. Тобто, дані незалежні змінні впливають на рішення щодо створення нових суб'єктів господарювання.

Коефіцієнт детермінації дорівнює 82,01%, що свідчить про високу пояснювальну здатність моделі. Відповідно на 82,01% залежна змінна пояснена незалежними змінними, а на 17,99% - іншими випадковими величинами.

Відсутність автокореляції першого ступеню була перевірена за допомогою тесту Дарбіна-Уотсона. Значення даної статистики дорівнює 1,856. З таблиці розподілу Дарбіна-Уотсона критичні значення для даної регресії становлять  $d_l=1,738$  та  $d_u=1,799$ . Таким чином графік зон автокореляційного зв'язку має вигляд:



Рис. 2.20. Зони автокореляційного зв'язку

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Оскільки значення знаходиться у зоні відсутньої автокореляції згідно з рис. 2.20, можна зробити висновки про відсутність даної проблеми для даної моделі та проводити подальші дослідження.

Перевірка тесту на мультиколінеарність не виявила даної проблеми. Було побудовано кореляційну матрицю попарних залежностей між залежними та незалежними змінними для дослідження проблеми мультиколінеарності. Отримано відповідні результати на рис. 2.21:

	DENSITY	NUM TAX	TAX RATE	TIME
DENSITY	1.000000	-0.055023	-0.122565	0.156140
NUM TAX	-0.055023	1.000000	0.131923	-0.010237
TAX R...	-0.122565	0.131923	1.000000	-0.072482
TIME	0.156140	-0.010237	-0.072482	1.000000

Рис. 2.21. Кореляційна матриця попарних залежностей між залежними та незалежними змінними

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Результати свідчать про відсутність сильних прямих та обернених зв'язків між незалежними змінними. Отже, проблема мультиколінеарності є відсутньою.

Результати тесту на нормальність розподілу представлені на рис. 2.22.

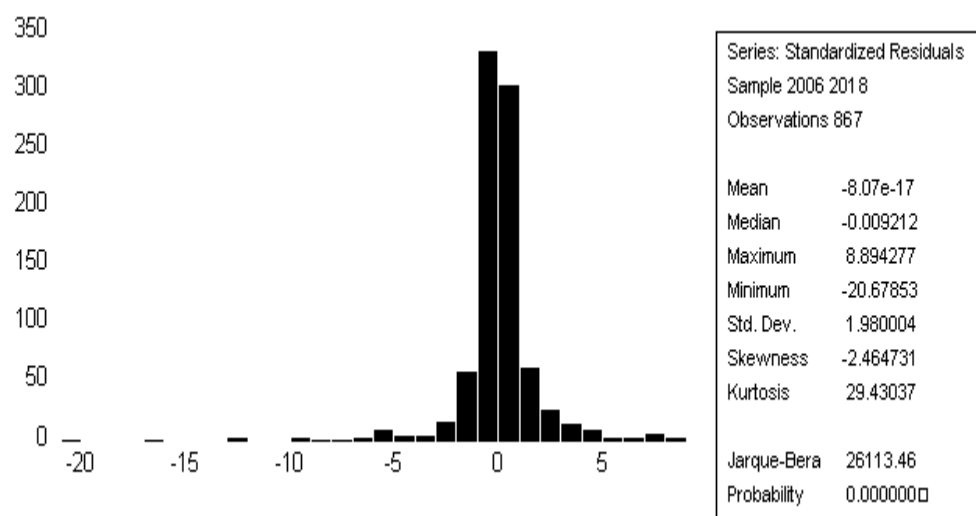


Рис. 2.22. Результати тесту на нормальність розподілу залишків

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Нульова гіпотеза тесту – залишки нормально розподілені. Відповідно до результатів на рис. 2.22 p-value становить 0,00, що свідчить про порушення даного припущення, однак це не є критичним для оцінки моделі.

Графічна оцінка моделі представлена на рис. 2.23.

На рис. 2.23 видно наскільки точно модель може відтворити реальні значення коефіцієнту поточної ліквідності на основі розрахунків.

Відповідно до проведених досліджень та перевірок модель є адекватною, відсутні проблеми автокореляції та мультиколінеарності. У модель включені фіксовані ефекти для країн та років. Регресійне рівняння має високу пояснювальну здатність. Всі фактори є впливовими, жоден з параметрів не дорівнює нулю.

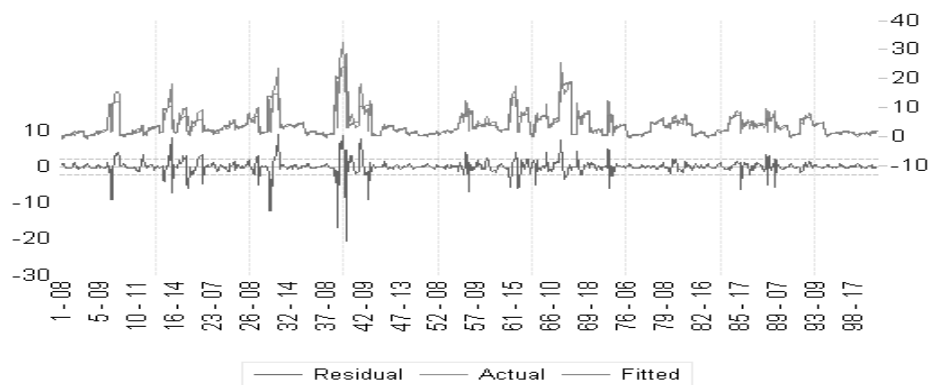


Рис. 2.23. Графічна оцінка адекватності моделі

Джерело: складено автором на основі [39; 44; 45]

Отже, в результаті моделювання впливу інструментів податкової політики на створення нових підприємств було отримано наступні результати: в сучасних умовах зв'язок вплив ставки корпоративного податку, кількості податків та середнього часу на підготовку та сплату податків на рішення щодо створення суб'єктів господарювання є значущим. Тобто все ж таки, за допомогою податкової політики держава може як стримувати розвиток підприємств, так і стимулювати.

Якщо розглядати можливість застосування побудованих моделей на практиці в Україні, то варто зазначити, що позитивний вплив зменшення кількості податків та податкових ставок можна спостерігати за результатами реформи 2014 року. Адже після зменшення кількості податків з 28 до 5, та зменшення ставки податку на прибуток з 19% до 18%, щільність нових зареєстрованих підприємств на 1000 громадян віком від 15 до 64 років значно підвищилася, а саме з 1,06 у 2014 році до 1,68 у 2018 р. Наразі можна стверджувати, що Україна є однією з країн з найменшою кількістю податків, які мають сплачувати суб'єкти господарювання, а податкове навантаження на підприємства залишається середнім по Європі, і не може бути зменшене через хронічний дефіцит бюджету та необхідність його наповнення. Тому, основним вектором, в якому має рухатися податкова політика є покращення податкового адміністрування, що мало б значно полегшити суб'єктам господарювання процес підготовки звітності та сплати податків, а також підвищити якість контролю за дотриманням законодавства податковими органами.

## Висновки до 2 розділу

Дослідження ефективності податкової політики у розрізі фіскальної, економічної та соціальної ефективності показали, що податкова політика України протягом усього досліджуваного періоду характеризується неефективністю. Вона в більшості спрямована на посилення фіскального впливу податків на підприємницький сектор в цілях наповнення бюджету, в той час як треба звертати більшу увагу на їх регулюючий вплив.

Аналіз основних показників ефективності податкової політики показав, що податкова політика України є нестабільною, характеризується частими змінами в законодавстві, що ускладнює суб'єктам господарювання дотримання норм; великою кількістю необхідного часу для підготовки та сплати податків, що суперечить принципу простоти в оподаткуванні; низькою соціальною віддачею податків; низьким ступенем економічної свободи, адже Україна наразі вважається країною з переважно невільною економікою; високою сумою витрат на справляння податків на душу населення; нестабільністю виконання планових показників збираності податків та відсутністю однозначної тенденції зміни показника еластичності податків.

Також для стимулювання розвитку певних галузей економіки в Україні використовуються податкові пільги майже для всіх податків, які мають бути сплачені суб'єктами господарювання. Проте дослідження показало, що використання великої кількості податкових пільг не завжди дає очікуваний позитивний результат, адже щорічно більше 30% наданих податкових пільг вважаються втратами доходів бюджету, тобто їх використання не є раціональним.

У розділі було побудовано та проаналізовано дві моделі. Обидві моделі є адекватними, проблеми автокореляції та мультиколінеарності відсутні. У моделях включені фіксовані ефекти для країн та років. Всі фактори є впливовими, жоден з параметрів не дорівнює нулю.



Перша модель досліджує вплив податкової політики, а саме: ставки податку на прибуток, кількості податків та середнього часу на підготовку та сплату податків на ріст реального ВВП, що характеризує ріст виробництва.

Відповідно, результати тестування першої моделі показали, що усі початкові гіпотези щодо впливу незалежних змінних на залежну підтвердилися. Окрім цього, було виявлено наступні впливи на зміну реального ВВП: при зростанні ставки корпоративного податку на 1%, ріст реального ВВП зменшується на 0.026%; при зростанні кількості податків на 1, ріст виробництва зменшиться на 0.016%; при збільшенні середнього часу на 1 годину ріст реального ВВП зменшувався на 0,001%. Зміна зростання виробництва на 55,8% пояснюється зміною обраних факторів, а на 44,2% – іншими чинниками.

У другій моделі досліджується вплив податкової політики на рішення щодо створення суб'єкта господарювання.

За результатами тестування другої моделі також усі початкові гіпотези були підтверджені. Отримані результати показали, що при зростанні ставки корпоративного податку на 1%, щільність реєстрації нових підприємств зменшується на 0.006082; при зростанні кількості податків на 1, щільність реєстрації нових підприємств зменшиться на 6.37E-07; при збільшенні середнього часу на 1 годину щільність створення нових підприємств зменшуватиметься на 3.56E-08. На 82,01% залежна змінна пояснена незалежними змінними, а на 17,99% - іншими випадковими величинами.

Отже, неефективність податкової політики України стримує розвиток підприємницького сектору, тим самим стримуючи економічний розвиток країни, тому доцільним буде розглянути досвід інших країн у формуванні ефективної податкової політики та її стимулюючого впливу на розвиток підприємницької діяльності і розробити рекомендації щодо її вдосконалення.

## РОЗДІЛ 3

# ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ

### 3.1. Іноземний досвід стимулювання підприємницького сектору за допомогою ефективної податкової політики

На думку автора, корисним є порівняння систем оподаткування суб'єктів підприємництва в Україні з іншими країнами Європи. Якщо порівнювати оподаткування підприємницького сектору в Україні та інших державах, то можна виділити певні схожості та відмінності, а також визначити можливі шляхи вдосконалення власної податкової системи на основі досвіду країн з ефективною податковою політикою.

Для вибору країн для порівняння було досліджено рейтинг від Tax Foundation за 2019 рік, який ранжує країни-члени Організації економічного співробітництва та розвитку за індексом їх податкової конкурентоспроможності. [46] Міжнародний індекс податкової конкурентоспроможності має на меті оцінити 2 основні моменти: наскільки податкова система країни є конкурентоспроможною і, в той же час, – нейтральною. Найкращою країною у даному рейтингу шостий рік поспіль була визнана Естонія. Для порівняння з Україною також було взято Польщу, яка займає у зазначеному рейтингу 35 позицію і є країною, яка після розпаду Радянського союзу знаходилася з Україною на одному рівні економічного розвитку, проте зараз значно її випередила у багатьох сферах.

Спочатку необхідно порівняти податкове навантаження трьох обраних країн протягом останніх 9 років. (табл. 3.1.)

**Порівняння динаміки податкового навантаження за 2010-2018 рр., %**

<b>Країна</b>	<b>2010</b>	<b>2011</b>	<b>2012</b>	<b>2013</b>	<b>2014</b>	<b>2015</b>	<b>2016</b>	<b>2017</b>	<b>2018</b>
Естонія	33,3	31,5	31,7	31,6	32,1	33,2	33,5	32,8	33,2
Польща	31,4	31,8	32,1	31,9	31,9	32,4	33,5	34,1	35,0
Україна	42,2	36,1	36,6	35,2	33,2	33,8	31,7	32,9	33,2

Джерело: складено автором на основі [39; 47]

Відповідно до табл. 3.1., на початку досліджуваного періоду, у 2010 р., податкове навантаження в Україні перевищувало податкове навантаження в Естонії та Польщі на 8,9% та 10,8% відповідно. Проте протягом наступних років частка податкових надходжень у ВВП України поступово зменшувалась та в середньому становила 34,12%. Окрім того, у 2016-2018 рр. податкове навантаження в Україні було в середньому на 1,5% менше, ніж у західного сусіда – Польщі, і було майже ідентичним, як у країни-переможця рейтингу з податкової конкурентоспроможності – Естонії, що є хорошим показником.

У Естонії та Польщі частка непрямих податків у податкових надходженнях переважає частку прямих податків, а от в Україні надходження від прямих податків щороку переважають надходження від сплати непрямих податків, що обумовлюється значно більшою кількістю прямих податків, а обов'язок щодо їх сплати покладається на велику кількість платників податків. Використання Естонією та Польщею переважно непрямого оподаткування пояснюється наступними перевагами: надходження непрямих податків до бюджету є швидким та регулярним, вони охоплюють широке коло товарів та послуг, збільшують доходи держави при зростанні добробуту та кількості населення, вирівнюють міжрегіональний розподіл доходів, можуть також здійснювати стримуючий вплив на споживання певних груп товарів, та загалом вони є більш гнучкими, ефективнішими у фіскальному розрізі та не впливають на процеси нагромадження, в той час як значне використання прямого оподаткування за певних умов може знищити стимули до розвитку виробництва, потребує складного механізму обліку, адміністрування та контролю за їх сплатою. Загалом основна ціль податкової політики Естонії наразі змістити податкове навантаження з доходів та прибутку на споживання та екологічні податки.

Проте аналіз відмінностей податкових навантажень не дає точної оцінки ефективності податкової політики, тому доцільно порівняти ставки основних податків та особливості їх адміністрування.

У Польщі наразі існує 12 видів податків, серед яких 9 прямих та 3 непрямі, в Естонії – 15 видів податків (10 прямих та 5 непрямих податків), в той час як в Україні існує 9 податків, серед яких 6 прямих та 3 непрямих. Тобто, серед обраних країн, в Україні найменша кількість податків. Окрім широко поширених у багатьох країнах податків на прибуток підприємств, на доходи фізичних осіб, на додану вартість, на майно, акцизів, мита та транспортного податку, у Польщі існує податок на цивільно-правові операції, податок на спадщину та пожертви, сільськогосподарський податок, податок на лісове господарство, податок на собак та податок на ігри, які також є в Естонії. До того ж визначною відмінністю Естонії є наявність податку для мікропідприємців. Надалі необхідно зробити огляд основних бюджетоутворюючих податків у обраних країнах.[48; 49]

Податок на додану вартість в однаковій формі існує у трьох країнах, та передбачає знижену ставку податку для окремих категорій товарів. В Україні та Естонії ставка даного податку однакова та становить 20%, у Польщі відсоток більший – 23%. Знижена ставка податку застосовується у всіх країнах і становить від 0% до 8%.

Податок на доходи фізичних осіб у Естонії встановлений на рівні 20% (для певних виплат пенсій або дивідендів нерезидентам – 10%) оподаткованого доходу фізичних осіб з можливістю зниження його рівня в залежності від сукупного річного доходу (наприклад, якщо річний дохід менший за 14 400 Євро, то зменшення доходу до оподаткування відбувається на 6 000 Євро). В Україні, за ставки податку на доходу фізичних осіб 18%, також існує так звана податкова соціальна пільга, яка зменшує оподатковуваний дохід фізичних осіб. Схожа система використання зменшення оподаткованого доходу існує і в Польщі, проте формування ставки податку на доходи фізичних осіб відрізняється. Так, існує 2 ставки: якщо річний дохід фізичної особи становить

менше 85 528 PLN, то до 2019 році він оподатковувався за ставкою 18% (у 2020 році ставка податку зменшилась до 17%), якщо більше – 32%. [48; 49]

Наступний податок – податок на прибуток підприємств, який вирізняє естонську податкову систему від інших та робить її більш конкурентоспроможною. На відміну від України та Польщі, в яких базою оподаткування даного податку є фінансовий результат до оподаткування, а ставки становлять 18% та 19% відповідно, в Естонії базою оподаткування є розподілений прибуток та виплата дивідендів, а ставки становлять 20% та 14% та залежать від минулорічних сум розподіленого прибутку. Дана система стимулює власників бізнесу не виводити гроші, а інвестувати у розвиток бізнесу, тим самим сприяючи економічному розвитку країни. Важливим доповненням до даної системи є існування податку для мікропідприємців, який є спрощеним податковим режимом та зобов'язує їх сплачувати 20% доходу від реалізації, якщо він становить менше 25 000 Євро/рік, а в іншому випадку – 40%. Даний податок, по суті, уособлює у собі усі необхідні до сплат податки, а саме: податок на доходи, соціальний податок та обов'язковий внесок у пенсійний фонд.

Реформування у 2000 р. податкової системи Естонії, а особливо заміна стандартного податку на прибуток на податок на виведений капітал стала рушійним фактором, який спричинив стрімке економічне зростання країни, яке спостерігається і по сьогоднішній день. Дана податкова реформа мала на меті зміцнити фінансове становище підприємств для стимулювання їх інвестиційної діяльності, мотивувати підприємства не використовувати податкові гавані, скоротити витрати на адміністрування оподаткування прибутку підприємств. [19] Зі зміною логіки стягування податку, частка тіньового сектору економіки Естонії у ВВП зменшилася до 8%, що є одним з найнижчих показників у світі, адже у суб'єктів господарювання відпала потреба приховувати прибутки або їх занижувати, натомість це стимулює реінвестування та розвиток інноваційної діяльності, підвищуючи конкурентоспроможність підприємств. Окрім стимулювання розвитку вже наявних вітчизняних підприємств, податкова

політика Естонії зробила її більш привабливою для іноземних компаній, та загалом нерезидентів. [48]

Як результат, з 2000 р. в Естонії значно покращився діловий клімат. Так, наприклад, Естонія піднялася на 16 позицію у рейтингу простоти ведення бізнесу та на 18 – в рейтингу сприйняття корупції зі 180 країн. Також у 2019 р. країна посіла 12 місце з 190 у можливих у рейтингу податкового середовища (Paying taxes), в той час як у 2000 р. займала 50 позицію. Також досвід Естонії свідчить, що вже у перші роки після заміни податку на прибуток податком на виведений капітал підвищилася зайнятість населення, значно зросла кількість суб'єктів господарювання та обсяг інвестицій в економіку, що позитивно вплинуло на розвиток виробництва, покращення життя населення та стабільне економічне зростання держави.

Також важливим для аналізу є досвід реформування податкової політики Польщі. У 1989 р. після виходу з Радянського союзу Польща мала перейти від планової економіки до ринкової, власне як і інші пострадянські країни, зокрема Україна. Тому урядом було вирішено реформувати економіку країни, в тому числі і в податковій сфері, запровадивши ряд законодавчих документів, які стосувалися встановлення нових правил оподаткування, митного права тощо. Так звана «шокова терапія» хоч і була непопулярною реформою та в короткостроковій перспективі призвела до зростання безробіття, проте призвела до досягнення поставлених цілей, в тому числі змінами в податковій політиці, а саме зменшенню ставки корпоративного податку та підтримці малого та середнього бізнесу. Саме чіткість та швидкість проведення реформи стала важливими факторами, які зумовили її успіх та зробили економіку Польщі однією з 20 найбільших у світі. [49]

Важливим у провадженні податкової політики є використання податкових пільг, використання яких дає змогу впливати на розвиток окремих суб'єктів господарювання, видів діяльності, галузей тощо. У Естонії як таких податкових пільг не існує, оскільки сама податкова політика направлена на розвиток

підприємництва. У Польщі податкові пільги представлені у вигляді податкових соціальних пільг.

Окрім порівняння фактичних розмірів податків у даних країнах, важливе місце займає визначення механізм та особливостей адміністрування податків. Різницю в адмініструванні податків можна оцінити за допомогою визначення середнього часу, витраченого фізичними чи юридичними особами, на заповнення усіх необхідних документів та сплату податків, та аналізу наявних сервісів. (рис. 3.1.)

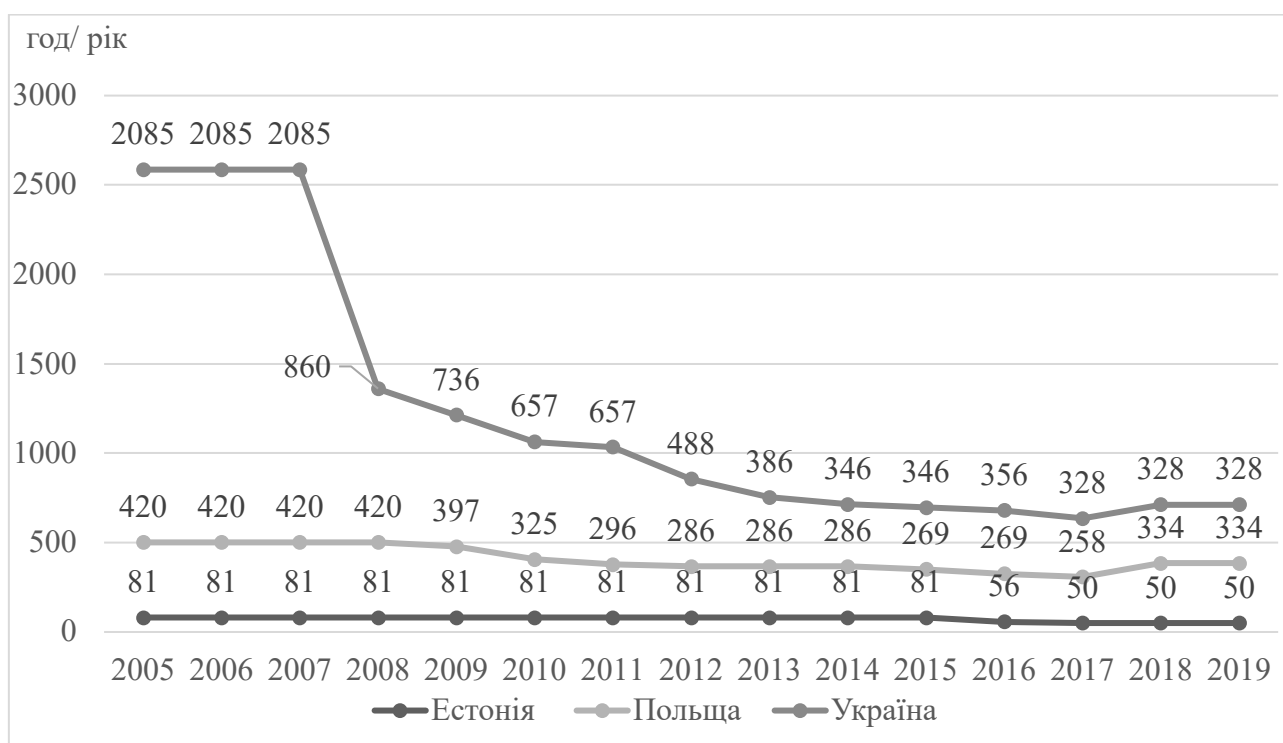


Рис. 3.1. Динаміка зміни часу, витраченого на сплату податків за 2005-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [44]

Відповідно до рис. 3.1., в середньому, у 2019 році, у світі платники податків витрачають 233 год/рік на підготовку документів та сплату податків, у країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку – 161 год/рік, для Естонії даний показник становить 50 год/рік, для Польщі – 334 год/рік, а для України – 328 год/рік. Динаміка даного показника свідчить про позитивну тенденцію до зменшення кількості витраченого часу на сплату податків в Україні, що значно полегшує бізнесу провадити діяльність.

Тобто у Естонії зміна показника часу витраченого на підготовку звітів та сплату податків є найнижчою не лише серед досліджуваних країн, а й у Європі. Основною причиною цього є цифрова трансформація податкової системи Естонії, що значно спростило процес подання звітності та сплати податків, адже станом на 2019 р. 98% усіх податкових декларацій в Естонії подаються у електронному форматі, а суб'єкти господарювання в середньому витрачають 3 хвилини на подання звітів. Це значно підвищує інвестиційну привабливість країни та підвищує економічне зростання. До того ж, переведення значної частини адміністрування податків у електронний вигляд значно полегшує контроль за їх сплатою, що зменшує витрати на їх адміністрування та підвищує ефективність податкової політики. Саме швидкість та простота податкового адміністрування приваблює іноземні компанії, що навіть сприяло появі терміну е-резидент, що дозволяє створити та керувати підприємством онлайн за допомогою державних сервісів.

Процес адміністрування податків у Естонії полегшений і для контролюючих органів із запровадженням від естонської компанії ERPLY програмного забезпечення для ефективного контролю та управління збором податків. Це дає змогу вирішити такі виклики, як ухилення від сплати податків та повільне зростання податкової бази. Дане програмне забезпечення автоматично передає податкову інформацію урядовій установі, відповідальній за надходження доходів уряду; воно також видає фіскальні квитанції в електронному вигляді, що підвищує ефективність збору податків, адже податкові органи можуть здійснювати моніторинг документообігу між суб'єктами господарювання, що допомагає максимально зменшити можливість приховування формування податкових зобов'язань підприємствами. [48]

Одним з основних факторів, який підвищує не лише ефективність податкової політики держави, а й її інвестиційну привабливість та заохочує створення та розвиток підприємницької діяльності є стабільність та прогнозованість податкової системи країни, адже це підвищує впевненість



потенційних інвесторів та засновників підприємств у подальшому стабільному розвитку.

Таким чином, розглянувши досвід Польщі та Естонії, можна дійти висновку, що податкове навантаження на суб'єктів господарювання не створює значного негативного впливу, натомість складність податкового адміністрування є більш вагомим фактором, який стримує розвиток підприємницької діяльності. Тому, для досягнення основних цілей податкової політики, необхідно звернути більшу увагу на спрощення системи адміністрування податків на досвіді Естонії, запровадивши діджиталізацію максимальної кількості процесів пов'язаних із заповненням та поданням звітності та сплатою податків.

### **3.2. Рекомендації щодо збільшення ефективності податкової політики в Україні**

За результатами дослідження можна дійти висновку, що податкова політика України протягом 2015-2019 рр. підвищувала ефективність, проте не вистачає її регулюючого впливу на економіку. Тому для забезпечення стимулюючого впливу на діяльність суб'єктів господарювання, доцільно надати наступні рекомендації:

1. Запровадити податок на виведений капітал. Іноземний досвід, зокрема, на прикладі Естонії показав, що запровадження податку на виведений капітал позитивно впливає на розвиток підприємницької діяльності, адже стимулює реінвестування у розвиток бізнесу та підвищення інноваційної діяльності, підвищуючи конкурентоспроможність підприємств, спрощує фіскальний контроль, адже за такої системи в податкових органах відпаде потреба контролювати господарське призначення витрат підприємства, недоліки первинних документів тощо, а у суб'єктів господарювання відпаде потреба занижувати фінансовий результат до оподаткування;

2. Розширити функції електронного сервісу Державної податкової служби «Електронний кабінет платника податків», що дозволило б звести особисте спілкування з податковими органами до мінімуму та значно пришвидшити процес подання звітності тощо за прикладом Естонії;
3. Об'єднати звітність за єдиним соціальним внеском та податком на доходи фізичних осіб, тобто уніфікувати подання звітності до Державної податкової служби та Пенсійного фонд України, що зменшило б загальний витрачений час на підготовку звітності та сплату податків та значно полегшило їх адміністрування;
4. Провести незалежний аудит інформаційних ресурсів та баз даних, які використовуються Державною податковою службою;
5. Вдосконалити та забезпечити стабільність податкового законодавства, адже часті зміни у Податковому кодексі та інших законодавчих документах ускладнюють суб'єктам господарювання процес дотримання подання звітності та сплати податків. Окрім цього, в разі необхідності прийняття змін до податкового законодавства, вони мають бути прийняті до 1 липня року, що передує новому звітному періоду;
6. Розвивати контроль за трансфертним ціноутворенням, що має на меті недопущення його використання з метою мінімізації податкових зобов'язань. Зокрема, доцільним є впровадження трирівневої форми звітності, що дало б змогу контролюючим органам більше розуміти специфіку діяльності платника податків. Можливим рішенням для підвищення контролю за трансфертним ціноутворенням може стати створення окремих департаментів Державної податкової служби та запуск нового центру моніторингу товарних ринків для об'єктивного визначення митної вартості експортованих та імпортованих товарів [51];
7. Оптимізувати чинну систему надання податкових пільг суб'єктам господарювання. За результатами дослідження в середньому 40,81% наданих пільг призводять до втрат доходів бюджету та не виконують своєї основної функції, тому необхідно: визначати оптимальний строк надання податкових

пільг відповідно до окупності проекту, ввести публічність звітів про використання податкових пільг та підвищити ефективність моніторингу ефективності надання та використання податкових пільг, здійснити аналіз їх надання та, в разі необхідності, відкоригувати механізм їх надання;

8. Покращити систему ризик-орієнтованого податкового контролю, а саме покращивши аналітичну роботу органів Державної податкової служби, удосконалити інформаційне забезпечення, за допомогою якого визначається ефективність ризик-орієнтованої системи контролю, сформувати єдиний підхід в управлінні ризиками, інтегрувати наявні бази контролюючих органів та інших органів державної влади та розробити механізм аналізу ризиків в контексті впровадження системи попереднього інформування [52];
9. Забезпечити відкритість даних податковими органами щодо їх діяльності, результатів перевірок, використання податкових пільг та механізм обчислення показників діяльності, розробити цілісний ресурс з наявними базами даних з різних державних органів.

Таким чином, незважаючи на позитивні зрушення у податкового регулюванні протягом останніх років, податкова політика України потребує ряду змін для забезпечення її ефективності та стимулюючого ефекту на розвиток суб'єктів господарювання та економіки країни в цілому.

### Висновки до 3 розділу

У даному розділі було здійснено порівняльний аналіз податкової політики України, Естонії та Польщі з метою перейняття позитивного іноземного досвіду у реформуванні податкової політики для стимулювання підприємницької діяльності та забезпечення економічного зростання.

Відповідно, порівняння податкових систем показало, що податкове навантаження в Україні знаходиться приблизно на тому ж рівні, що і в інших європейських країнах, проте очевидно, що не лише даний показник є значущим для розвитку підприємницької діяльності, а ставки податків, які сплачують підприємства та їх кількість є однією з найменших у Європі. Тому очевидно, що підвищення ефективності податкової політики України має здійснюватися шляхом спрощення адміністрування податків як зі сторони податкових органів, так і для платників податків. Тому доцільним буде звернути увагу на досвід Естонії у розрізі діджиталізації податкових сервісів. Також приклад Польщі показав, що швидкість проведення реформ також має суттєвий вплив на їх успіх та подальший розвиток економіки країни.

За результатами дослідження для оптимізації впливу податкової політики на розвиток підприємницької діяльності в Україні необхідно: замінити податок на прибуток запровадженням податку на виведений капітал, розвивати контроль за трансфертним ціноутворенням, підвищити функціонал «Електронного кабінету платника податків» та мінімізувати необхідність фізичної присутності у податкових органах, уніфікувати подання звітності до Державної податкової служби та Пенсійного фонд України, Провести незалежний аудит інформаційних ресурсів та баз даних, які використовуються Державною податковою службою, забезпечити стабільність податкового законодавства, вдосконалити чинну систему надання податкових пільг суб'єктам господарювання, покращити систему ризик-орієнтованого податкового контролю та забезпечити доступність даних податкових органів.

## ВИСНОВКИ

Податкова політика є важливою складовою фінансової політики держави. Податкова політика є системою правових, економічних та організаційно-контрольних заходів органів державної влади щодо встановлення і стягнення податків і зборів, що має на меті забезпечення виконання державою своїх функцій, стимулювання соціально-економічного розвитку, надання суспільних послуг населенню тощо. Вона здатна впливати на розвиток економіки країни, стимулюючи чи, навпаки, стримуючи розвиток певних галузей, залежно від її цілей.

Податкова політика країни має базуватися на 8 основних принципах: принципі справедливості, певності, зручності сплати, простоти адміністрування, простоти та зручності дотримання, економічного зростання та ефективності, прозорості та наочності, стабільності та передбачуваності. Основними факторами податкової політики, які впливають на розвиток діяльності суб'єктів господарювання є адміністративні, із управління податковим навантаженням та управління нормативними положеннями та правилами оподаткування. Дослідження іноземних та вітчизняних вчених показали, що за допомогою податкової політики держава може впливати на обсяг виробництва, інвестицій, ділову активність суб'єктів господарювання, розвиток тіньового сектору економіки.

Незважаючи на те, що наразі податкова політика України не є досконалою, за останні роки вона стає більш ефективною, що є позитивною тенденцією. За досліджуваними індикаторами ефективності податкової політики, а саме: у фіскальному, економічному та соціальному розрізах було виявлено, що податкова політика в Україні направлена першочергово на виконання фіскальної функції податків в цілях наповнення бюджету, і хоча це є необхідним, особливо в сучасних кризових умовах, необхідно звертати більше уваги на їх регулюючий вплив.

Податкова політика України характеризується відсутністю простоти та зручності дотримання сплати податків, що проявляється у високій величині часових затрат на підготовку звітності та сплату податків, який є одним з основних принципів ефективного оподаткування. Одним з негативних явищ податкової політики України, яке створює підстави для ухилення від сплати податків та погіршує якість адміністрування податків, є часті зміни до Податкового кодексу України. Вона також характеризується низькою соціальною віддачею податків; низьким ступенем економічної свободи, адже Україна наразі вважається країною з переважно невільною економікою; високою сумою витрат на справляння податків на душу населення.

Моделювання впливу механізмів податкової політики на розвиток підприємницької діяльності довели, що вони мають значний вплив не лише на розвиток існуючих підприємств, а й на рішення щодо створення нових суб'єктів господарювання. Результати показали, що в обох випадках ставка податку на прибуток, середня кількість часу витраченого на підготовку, сплату податків та подачу звітності, а також кількість податків, що мають сплачуватися суб'єктами господарювання мають обернений вплив як на ріст реального ВВП, так і на створення нових підприємств. За результатами моделювання при зростанні ставки корпоративного податку на 1%, ріст реального ВВП зменшується на 0.026%; при зростанні кількості податків на 1, ріст виробництва зменшиться на 0.016%; при збільшенні середнього часу на 1 годину ріст реального ВВП зменшувався на 0,001%, а також при зростанні ставки корпоративного податку на 1%, щільність реєстрації нових підприємств зменшується на 0.006082; при зростанні кількості податків на 1, щільність реєстрації нових підприємств зменшиться на 6.37E-07; при збільшенні середнього часу на 1 годину щільність створення нових підприємств зменшуватиметься на 3.56E-08. Тож за допомогою зазначених механізмів держава може регулювати розвиток суб'єктів господарювання.

Дослідження особливостей податкового регулювання у Естонії та Польщі показали, що однією з найбільш важливих груп впливу на розвиток

підприємницької діяльності у країні та створення привабливого середовища для інвестицій є адміністративні важелі, тобто максимальне спрощення системи подання податкових декларацій, документообігу та сплати податків, забезпечення якісного та швидкого інформування платників податків щодо змін у податковому законодавстві, та перехід до більшого переліку послуг, які можуть забезпечуватися електронними сервісами.

Відповідно до проведеного дослідження було запропоновано такі механізми підвищення ефективності податкової політики та її стимулюючого впливу на розвиток підприємницької діяльності: замінити податок на прибуток запровадженням податку на виведений капітал, розвинути контроль за трансфертним ціноутворенням, підвищити функціонал «Електронного кабінету платника податків» та мінімізувати необхідність фізичної присутності у податкових органах, уніфікувати подання звітності до Державної податкової служби та Пенсійного фонд України, Провести незалежний аудит інформаційних ресурсів та баз даних, які використовуються Державною податковою службою, забезпечити стабільність податкового законодавства, вдосконалити чинну систему надання податкових пільг суб'єктам господарювання, покращити систему ризик-орієнтованого податкового контролю та забезпечити доступність даних податкових органів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крисоватий А. І., Мельник В. М., Кошук Т. В. Фінанси.Податки.Кредит. Сутність та концептуальні основи формування податкової політики в умовах євроінтеграційних процесів. *Науковий журнал "Економіка України"*. 2016. №1. С. 35–51.
2. Іванов Ю. Б., Майбуров І. А. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій. Навчальний посібник. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. 492 с.
3. Курносів О. В. Посилення ролі державної податкової політики в соціально-економічному розвитку країни. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. №1. С. 88–94.
4. Грязнова А. Г. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. М.: Финансы и статистика, 2002. С. 605
5. Ісаншина Г.Ю. Податковий менеджмент: Навч. посібник. Крама: ЦУЛ, 2003. 260 с.
6. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні. *Розбудова держави*. 1998. № 9/10. С. 34-40.
7. Єфименко Т. І. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія : у 3-х т. *ДННУ «Акад. фін. управління»*. К., 2010. Т. 3. 2010. 576 с.
8. Майбуров І.А. Теория и история налогообложения: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Налоги и налогообложение». М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. 495 с.
9. Крисоватий, А. І. Податкова політика України : концептуальні засади теорії та практики : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.04.01. *Фінанси, грошовий обіг і кредит*. Тернопіль: ТДЕУ, 2006. 437 с.
10. Пансков В. Г., Князев В. Г. Налоги и налогообложение : учеб. для вузов. М.: МЦФЭР, 2003. 336 с.



11. Черник Д. Г., Шмелев Д. Г. Теория и история налогообложения: учеб. М.: Издательство Юрайт, 2014. 364 с.
12. Олійник О.В., Філон О.В. Податкова система: Навчал. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 456 с.
13. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nation (1776) The Modern Library. 1994. Book 5. Chapter 2. P. 887-890.
14. Nellen A. The AICPA's 10 guiding principles. *The Tax Adviser*. 2002. №33. P. 100-107.
15. Вишне夫斯基 В. Налоговая политика и экономическая теория. *Економіка України*. 2007. №9. С. 4.
16. Андрущенко В. Л., Тучак Т. А. Податкова система. К.: ЦУЛ, 2019. 416 с.
17. Taxing Decisions Matter: A Guide to Good Tax Policy. URL: <https://www.fiscalexcellence.org> (дата звернення: 28.02.2020).
18. Литвиненко Я. В. Податкова політика: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 224 с.
19. Беловол С.А. Успішний іноземний досвід проведення реформ у фінансній сфері. Європейський інформаційно-дослідний центр. 2016. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/>
20. Simeon D., Ganser T., McLiesh C., Ramalho R., Shleifer A. The Effect of Corporate Taxes on Investment and Entrepreneurship. *American Economic Journal: Macroeconomics*. 2010. №2. P. 31-64.
21. Romer C., Romer D. The Macroeconomic Effects of Tax Changes: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shocks. *American Economic Review*. 2010. № 100. P. 763-801
22. Hibbs D. A., Piculescu V. Tax Toleration and Tax Compliance: How Government Affects the Propensity of Firms to Enter the Unofficial Economy. *American Journal of Political Science*. 2010. №54. P. 18-33.
23. Bird R. Smart Tax Administration. *Economic Premise (World Bank)*. 2010. № 36. P. 1-5.
24. Воронкова О. М. Становлення податкового менеджменту в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. №6. С. 12–18.

25. Соколовська А. М. Особливості проведення податкових реформ: світовий досвід і Україна. *Фінанси України*. 1998. №12. С. 71-80
26. Про вдосконалення діяльності Державної податкової служби України та зміцнення її матеріально-технічної бази: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.93 №570. Збірник постанов Кабінету Міністрів України. 1993. №3.
27. Про заходи щодо реформування податкової політики: Указ Президента України від 31.07.96 №621-96. К.: Урядовий кур'єр. 1996.
28. Білоус В.Т. Управління податковою службою в Україні: дис. канд. наук з держ. упр-ня. К., 1998. 171 с.
29. Соколовська А.М. Податкова система: теорія і практика становлення. К.: Знання-Прес, 2004. 654 с.
30. Казановська О. М. Оподаткування підприємницької діяльності населення в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2014. №2. С. 80–87.
31. Про утворення Державної податкової адміністрації України та місцевих держаних податкових адміністрацій: Указ Президента України від 22.08.96 №760-96. К.: Урядовий кур'єр. 1996.
32. Про оподаткування доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003 №889-IV. URL: <http://www.liga.kiev.ua> (дата звернення: 09.03.2020).
33. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.97 №280/97-ВР. URL: <http://www.liga.kiev.ua> (дата звернення: 10.03.2020).
34. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI. *Відомості Верховної ради України*. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2020).
35. Бойко О. Еволюція податкової системи України. *Ефективність державного управління*. 2017. №2. С. 241–247.
36. Лазур С. П. Етапи розвитку податкової системи України: завдання для подальшого функціонування. *Економіка*. 2016. №1. С. 89–94.
37. Донченко Т. В., Олійник А. В. Етапи становлення податкової системи України в контексті розвитку цифрової економіки. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2019. №1. С. 45–62.

38. Цимбалюк І. О. Податкове навантаження, як критерій ефективності ведення податкової політики. *Ринок цінних паперів України*. 2014. № 7. С. 57-63.
39. Державна казначейська служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 19.03.2020).
40. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2020).
41. Пенсійний Фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2020).
42. The Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/> (дата звернення: 27.03.2020).
43. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/> (дата звернення: 16.03.2020).
44. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 22.03.2020).
45. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/index.htm> (дата звернення: 22.03.2020).
46. Tax Foundation. URL: <https://taxfoundation.org/> (дата звернення: 01.04.2020).
47. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://stats.oecd.org/> (дата звернення: 27.03.2020).
48. Invest in Estonia. URL: <https://investinestonia.com/>
49. Polish Investment and Trade agency. URL: <https://www.paih.gov.pl/>
50. James S., Edwards A. Developing Tax Policy in a Complex and Changing World. *ECONOMIC ANALYSIS & POLICY*. 2008. С. 35–53.
51. Луценко І. С. Основні етапи реалізації податкової політики України в сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Ефективна економіка*. 2011. №1.
52. Чудак Л.А. Ризик-орієнтована система податкового контролю. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. №8. С. 196-208.